

De Halve Maan

Een inventarisatie van een naoorlogse wijk

Een inventarisatie van een naoorlogse wijk

Cultuurhistorische rapportage, juni 2009

Cultuurhistorische rapportage

Cultuurhistorische rapportage

De Halve Maan

Een inventarisatie van een naoorlogse wijk

Cor Hauptmeijer
juni 2009

Gemeente Utrecht

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
2	Beschrijving van De Halve Maan	9
3	Historie van De Halve Maan	10
4	Een naoorlogse wijk	12
5	Naoorlogse bouwsystemen	14
6	De wijkgedachte	16
7	De architectuur in De Halve Maan Openbare gebouwen en Voorzieningen	18
8	De architectuur in De Halve Maan Woningbouw	25
9	Openbare kunst	35
10	De belangrijkste architecten	38
11	Waardering van gebouwen in De Halve Maan	41
12	Conclusie	42
	Noten	44
	Literatuurlijst	46
	Illustratieverantwoording	46
	Colofon	47
	Kaarten	49

Inleiding

Het rapport De Halve Maan is een cultuurhistorische inventarisatie en beschrijving van het naoorlogse deel van de Utrechtse wijk Oog in Al: De Halve Maan. Dit rapport is onderdeel van een grotere stedenbouwkundige inventarisatie door de gemeente Utrecht van tien naoorlogse wijken in Utrecht. Naast de stedenbouwkundige inventarisatie is het van belang de architectuurhistorische kenmerken van de wijk nader te onderzoeken en vast te leggen. Het laatste is onderwerp van dit rapport; hierin zal ook worden onderzocht aan welke afzonderlijke gebouwen of gebouwcomplexen een bijzondere architectonische waarde kan worden toegekend. Na een korte beschrijving van de wijk en een globale historie van De Halve Maan zal aandacht worden besteed aan de cultuurhistorische en typologische aspecten van de naoorlogse periode en aan de naoorlogse bouwsystemen die in de Nederlandse woningbouw zijn toegepast. In twee hoofdstukken worden de belangrijkste openbare gebouwen en openbare voorzieningen beschreven en de belangrijkste woningbouw projecten, gevolgd door een hoofdstuk over de voor de naoorlogse periode zo kenmerkende kunst in de openbare ruimte. Na bespreking van enkele voor de wijk belangrijke architecten en waardebepaling van enkele gebouwen volgt de conclusie over De Halve Maan.

Dit rapport De Halve Maan is tot stand gekomen in het kader van een stage Master kunstgeschiedenis, specialisatie geschiedenis van de Bouwkunst, aan de Universiteit van Amsterdam.

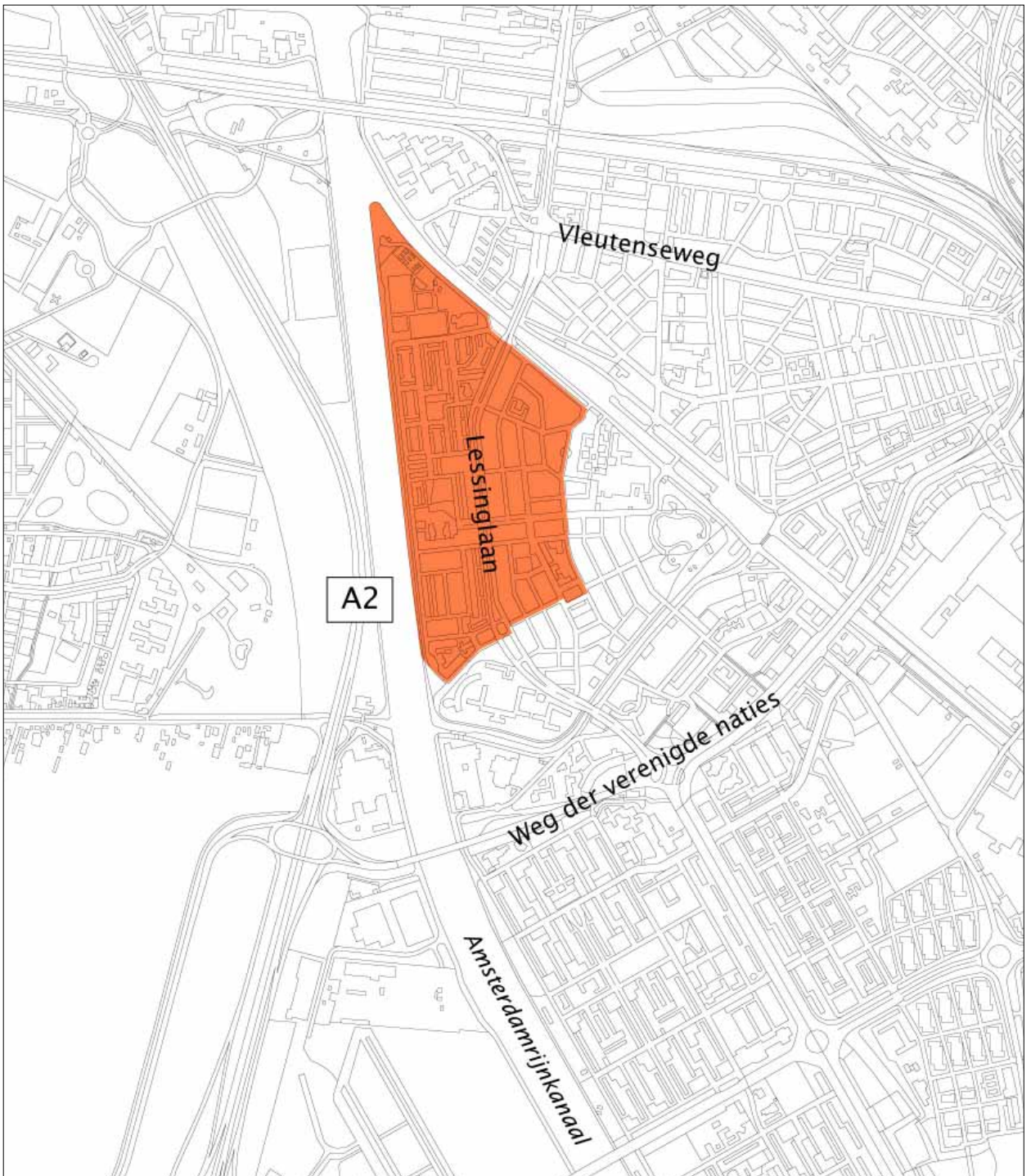
Van al het gebouwde in de wijk zijn de bouwtekeningen gekopieerd, voor zover deze aanwezig zijn in Het Utrechts Archief, circa 95 %, en van een deel de bouwvergunningen. Daarnaast zijn de gemeenteverslagen van de jaren 1941 tot en met 1965 bestudeerd, zij vormen een grote bron van informatie over de woningbouw in de wijk.

De stage is begeleid door drs. E.C. (Bettina) van Santen van Cultuurhistorie van de gemeente Utrecht. Zij is adviseur architectuurhistorie, negentiende en twintigste eeuw.

De kaarten van De Halve Maan zijn vervaardigd door Gregor Stevens van de CAD-unit van de afdeling Stedenbouw. 'Cultuurhistorie' en 'Stedenbouw' zijn beiden onderdeel van de afdeling Stedenbouw en Monumenten die valt onder de dienst StadsOntwikkeling van de gemeente Utrecht.

Kaart 01 - Plangebied Halve Maan.

2 Beschrijving van De Halve Maan

De Halve Maan is een gebied in de gemeente Utrecht in de vorm van een driehoek. De Halve Maan ligt tussen de Johan Wagenaarkade aan het Amsterdam-Rijnkanaal (de westzijde van de driehoek), de Kanaalweg aan het Merwedekanaal, de Goethelaan en de Franz Schubertlaan (de oostzijde) en wordt in het Noorden begrensd door de Noordpunt, waar de twee kanalen elkaar snijden. De basis van de driehoek, in het Zuiden, wordt gevormd door de Hendrika van Tussenbroeklaan en de Beethovenlaan. Hiernaast is op kaart 01, 'Plangebied van de Halve Maan', aangegeven waar het te beschrijven gebied van De Halve Maan ligt ten opzichte van het Amsterdam-Rijnkanaal, enkele grote lokale wegen in Utrecht, de A12 en de A2.

Achterin dit rapport zijn Acht uitvouwbare kaarten opgenomen die verschillende aspecten van de wijk belichten.

Op de kaart, 'Luchtfoto van de Halve Maan', is op het gebied ingezoomd. Hierop is de wijk met rood omlijnd en zijn de belangrijkste straatnamen weergegeven. Alle hierna volgende kaarten hebben dezelfde schaal.

Het gebied is 45 ha groot en telt 40 straten. De wijk telt 1.800 woningen, 440 van vóór de oorlog en 1.360 woningen zijn na de oorlog gebouwd.

De Halve Maan is een wijk met veel openbare ruimte, pleinen en groen, waardoor de wijk een royale indruk maakt. De woondichtheid is voor een stadswijk niet hoog; deze bedraagt 41 per ha. De Halve Maan is een tuinvijk.

De woningbouw omvat laagbouw, middelhoogbouw en hoogbouw. Er zijn veel soorten woningen gebouwd; de volgende typologieën zijn te onderscheiden:

- Eengezinswoningen
- Maisonnettes
- Drive-in woningen
- Etagewoningen met garages
- Duplexwoningen
- Woningen voor onvolledige gezinnen
- Personeelwoningen
- Bejaardenwoningen
- Woontoren
- Woonwagens

De bebouwing van De Halve Maan is zeer gevarieerd. Naast woningbouw zijn er:

- Scholen
- Gymnastiekzaal
- Kerken
- Gezondheidscentrum
- Winkels
- Garagebedrijf en garageboxen
- Speelvijver/IJsbaan
- Sportpark
- Stadsstrand

3 Historie van De Halve Maan

De geografische afbakening van het gebied van De Halve Maan is overgenomen uit het rapport Tien naoorlogse wijken van Utrecht, van de Dienst Stadsontwikkeling van de gemeente Utrecht.¹

De naam van de woonwijk verwijst naar de naam van boerderij 'De Halve Maan' die bij de Hommelbrug over de Leidse Rijn heeft gelegen. De Hommelbrug, nu een vaste brug, ligt tussen de Pijperlaan en de J. Haydnlaan bij het Ibis hotel.

In 1664 maakte burgemeester Hendrick Moreelse een uitbreidingsplan voor de stad Utrecht, met ruim opgezette woonwijken met veel bomen en luxe woonhuizen langs grachten, die tot een verdubbeling van de stad moest leiden. Van deze westelijke uitbreiding werd bijna niets verwezenlijkt.² In 1666 kwam de Utrechter Everard Meijster met een nieuw plan dat ook niet werd uitgevoerd. Pas in de negentiende eeuw breidde Utrecht uit.³ In 1664 liet Everard Meijster aan de pas gegraven Leidse Rijn, de buitenplaats Oog in Al bouwen, om van daaruit de door Moreelse geplande Westelijke stadsuitbreiding goed te kunnen volgen; om 'alles goed in het oog' te kunnen houden.

In 1918 kocht de gemeente Utrecht het door weilanden omringde landgoed Oog in Al aan om hier de stad Utrecht te kunnen uitbreiden.

Het Merwedekanaal bestond toen al, want het werd tussen 1880 en 1892 aangelegd. Het tracé van het Amsterdam-Rijnkanaal werd in 1931 vastgesteld. Het

De Spinozabrug, opgeleverd in 1951. Met achteraan het standbeeld 'De Wijsheid' (1943) en vooraan de fraaie slagbomen met trommels en zorgvuldig vormgegeven hekwerk.

Utrechtse deel was in 1938 klaar, maar door de Tweede Wereldoorlog trad vertraging op; het kanaal werd pas in 1952 geopend.

In 1920 kwam het Algemeen uitbreidingsplan van de bekende Nederlandse architect en stedenbouwkundige H.P. Berlage en de directeur gemeentewerken van Utrecht N. Holsboer tot stand. Het landgoed Oog in Al zou het centrum worden van een nieuwe woonwijk. Berlage en Holsboer publiceerden in 1924 een tweede versie van hun plan. Een deel van de door hen geplande binnenring heet nu de Lessinglaan en de Joseph Haydnlaan, deze ringweg loopt, in noordzuid-richting, dwars door De Halve Maan. Begin jaren 1920 begon de gemeente met de aanleg van de nieuwe woonwijk Oog in Al. Rond 1930 was het gemeentelijk stratenplan van Oog in Al gereed, een deel van het stratenplan is overgenomen uit het plan Berlage-Holsboer.⁴

De wijk De Halve Maan is een voortzetting van Oog in Al en ook ontwikkeld voor middenstanders, zoals ambtenaren en onderwijzers. Van het plan is in de jaren dertig een kwart van het huidige aantal woningen gerealiseerd. In 1936 nam de gemeente Utrecht het uitbreidingsplan De Halve Maan aan.

De Westgrens is verschoven tot aan het toekomstige Amsterdam-Rijnkanaal en er zijn voorzieningen aan de wijk toegevoegd, zoals kerken, scholen, postkantoor, maatschappelijke dienstverlening, sport en recreatie. In de Noordpunt was een speelweide gepland. De Halve Maan werd door de toevoegingen zelfvoorzienend. In de periode 1937-1939 volgden nog vier herzieningen van het uitbreidingsplan De Halve Maan. In de tweede wijziging werden de winkels geconcentreerd rondom de (latere) Dominicuskerk aan de Händelstraat.

Na de Tweede Wereldoorlog is de bouw van De Halve Maan voortgezet op basis van een herzien stedenbouwkundig plan waarin sociale woningbouw is opgenomen: het Uitbreidingsplan De Halve Maan I uit 1951.⁵ Het plangebied werd verdicht zodat er meer woningen, winkels, garages en werkplaatsen konden worden gebouwd. Aan de ringweg en het Amsterdam-Rijnkanaal mocht nu tot vier lagen hoog worden gebouwd en in de omgeving van het Herderplein werd strokenbouw van drie en vier lagen voorzien. Tenslotte werd een tweede winkelcentrum gepland, aan het Herderplein, en een plantsoen, het Victor Hugoplein.⁶ Twee bruggen in de rondweg, de Hommelbrug (1939) en de Spinozabrug (1951) verbinden De Halve Maan met de stad.

In 1957 was de wijk in principe gereed; na 1957 werden er geen woningen meer gebouwd.⁷

Voorzieningen in de wijk werden na 1957 nog wel uitgebreid, zoals de bouw van een gymnastiekzaal in 1962 bij de twee scholen op het Victor Hugoplein en de aanleg van het Sportpark Marco van Basten in 2005 op de Noordpunt.⁸

▲
Anoniem. Gezicht over de Leidsche Rijn met de Hommelbrug, links de boerderij De Halve Maan, rechts herberg De Hommel. 19e eeuw. Tekening in zwart krijt. De Hommelbrug is nu een vaste brug die ligt tussen de Pijperlaan de J.Haydnlaan bij het Ibis hotel. De naam van de boerderij is vereeuwigd in de naam van de wijk.

◀
Uitbreidingsplan De Halve Maan, 1935. De westgrens van De Halve Maan, in eerdere plannen de Lessinglaan, is nu verschoven naar het dan nog aan te leggen Amsterdam Rijnkanaal. De ligging van het kanaal, dat in 1952 werd geopend, is al aangegeven. Een tuinwijk met veel groen. In het Noorden een groot park met speelweide, in het Zuiden het militair hospitaal.

▶
Uitbreidingsplan De Halve Maan, 1957. De bebouwing van het Westelijke deel van de wijk is aangepast, evenals de Noordpunt en de Zuidpunt bij het ziekenhuis.

4 Een naoorlogse wijk

De Halve Maan wordt door de gemeente Utrecht als een naoorlogse wijk beschouwd. Dit gaat maar ten dele op, het is een gemengde wijk, omdat een deel van De Halve Maan grotendeels al vóór de oorlog was gepland en waarvan al een kwart van het huidige aantal woningen was gerealiseerd. Bovendien zijn in het naoorlogse deel de straten van het vooroorlogse deel doorgetrokken. Op kaart 'Gebouwen voor en na 1945' is aangegeven welke bebouwing van vóór 1945 is en welke van er na. De twee volgende kaarten, 'Gebouwen vóór 1945' en 'Gebouwen na 1945' laten zien in welke jaren er is gebouwd.

In de literatuur wordt naast het begrip naoorlogs ook het begrip wederopbouw gebruikt. Marieke Kuipers stelt dat: 'De wederopbouwperiode is afgebakend door de jaren 1940, toen de bombardementen de eerste oorlogsverwoestingen aanrichtten, en 1965, toen de Wet op de Ruimtelijke Ordening in werking trad en het Ministerie van Volkhuysvesting niet langer met de wederopbouw was verbonden.'⁹

In de literatuur bestaat een redelijke consensus over de periode die als de jaren van wederopbouw van Nederland worden beschouwd, maar sommige auteurs laten de periode in 1945 beginnen, terwijl er één die periode afsluit in 1960.¹⁰

Wederopbouw wordt door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (sinds 2006 opgenomen in de RACM, Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten) in 2001 als volgt gedefinieerd:

'Het erfgoed van de wederopbouw omvat de resultaten

van (steden)bouwkunst en landinrichting uit de periode 1940-1965 en sluit daarmee aan op het jongere erfgoed uit de periode 1850-1940. De wederopbouw omvat zowel het feitelijke herstel van de oorlogsschade in de bestaande omgeving als het naoorlogse herstel van de algemene bouwproductie en de daarmee gepaard gaande omvangrijke stads- en dorpsuitbreidingen (vroeg-naoorlogse wijken), aanleg van haven- en industriegebieden, infrastructurele werken, herinrichting van het landelijk gebied en wederopbouw van boerderijen. Ook interieurs en de toegepaste kunst in en aan architectuur uit de periode 1940-1965 behoren tot het onderzoeksgebied.'¹¹

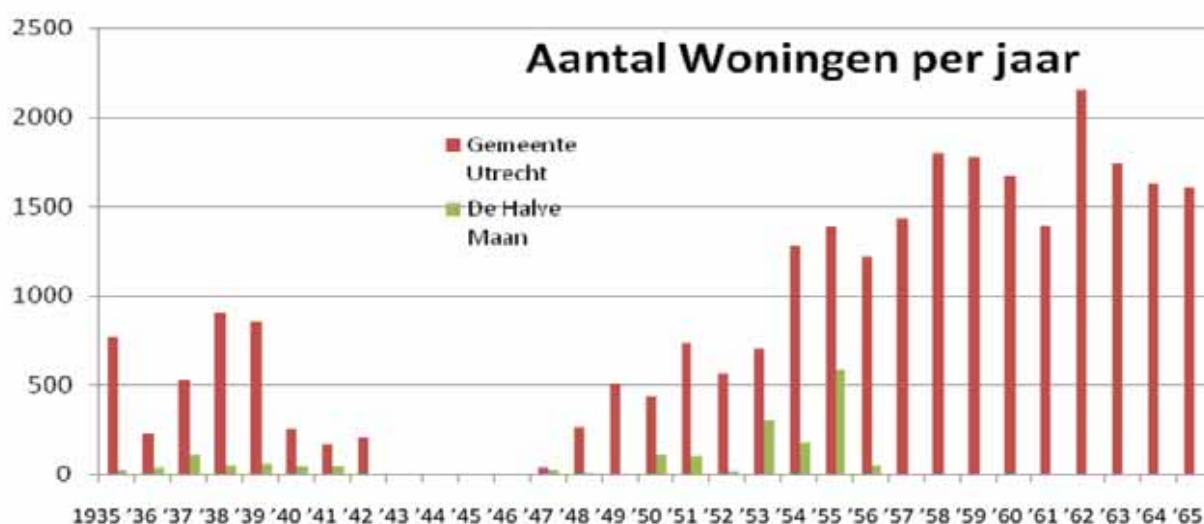
In de RDMZ (Rijksdienst voor Monumentenzorg) brochure van 2004 wordt het begrip naoorlogse wijk nader gepreciseerd door het gebruik van de term vroeg-naoorlogs; de vroeg-naoorlogse wijken zijn in de periode 1945-1965 gebouwd.¹²

In dit rapport wordt voor het naoorlogse deel van de wijk De Halve Maan de periode 1945-1965 gehanteerd. In de overzichten en tabellen zijn de gebouwen die na 1965 zijn gebouwd niet meegenomen. Na 1965 zijn er nog 58 woningen bijgekomen door de bouw van de torenflat aan de Cervanteslaan in 2002. In overeenstemming met de hierboven geciteerde RACM-definitie van 'Wederopbouw' zal in dit rapport naast architectuur ook aandacht

Grafiek 1

Aantal nieuwe woningen per jaar, in de gemeente Utrecht en in De Halve Maan

worden besteed aan 'toegepaste kunst in en aan architectuur' en aan kunst in de openbare ruimte.

Na de oorlog werd het woningtekort als volksvijand nummer één beschouwd. Van de 2,2 miljoen woningen waren er ruim een half miljoen verwoest of beschadigd en door de bouwstop van 1942 is er een achterstand ontstaan in de normale bouwproductie van 40.000 woningen per jaar. Tussen 1940-1965 zijn er meer dan één miljoen woningen gebouwd, in 1962 werd de miljoenste naoorlogse woning opgeleverd. De eerste jaren na de oorlog zijn er veel te weinig woningen gebouwd; de vijftigduizendste werd pas in 1949 opgeleverd.¹³ Helma Hellinga stelt 'In de eerste tien jaar na de oorlog werd er gewoonweg veel te weinig gebouwd.' en 'In 1958 werd een topproductie gehaald: ruim 89.000 woningen. Nog steeds veel te weinig. [...] Telkens weer bleek dat het woningtekort te laag werd geschat en steeds bleken nieuwe stadsuitbreidingen noodzakelijk.'¹⁴

Dit geldt ook voor de gemeente Utrecht, want in de Gemeenteverslagen wordt regelmatig op het woningtekort en het nijpende tekort aan bouwmaterialen gewezen. Goedkeuring van bouwwerken dienen door de gemeente te worden aangevraagd bij het Provinciaal Bureau voor de Wederopbouw, dat bijvoorbeeld maandelijks contingenten glas en hout toewijst.¹⁵ In hetzelfde verslag wordt vermeld dat woningbouw door woningbouwverenigingen vooreerst geheel is uitgesloten, '[...] mede in verband met het aan de gemeente Utrecht toegewezen geringe contingent nieuwe woningen'.¹⁶

Vanaf 1950 werden de verenigingen bij de bouw betrokken en werden in 1951 de eerste woningen voor de bouwverenigingen (236 stuks voor vier verenigingen) opgeleverd.¹⁷ Opvallend is dat de gemeente Utrecht in 1965 nog steeds voor de woningbouwverenigingen bouwt.¹⁸

In tabel 1 is te zien hoe langzaam het aantal opgeleverde nieuwbouwwoningen in de gehele gemeente na de oorlog toeneemt.

In de tabel en in de grafiek is het aantal opgeleverde nieuwbouwwoningen in de wijk vergeleken met die van de gehele gemeente Utrecht. Hieruit blijkt het relatieve belang van de woningbouw in De Halve Maan in de eerste naoorlogse jaren en is te zien dat in 1956 de laatste woningen in de wijk zijn gebouwd. In de periode 1958-1965 lag de woningproductie in de gemeente op een aanmerkelijk hoger niveau.

De woningvoorraad van de gemeente bedroeg per ultimo 1945 42.000 stuks en per ultimo 1965 72.000 stuks. Een groei van 30.000 stuks. Door annexatie van gebieden van de omliggende gemeenten per 1 januari 1954 zijn er 10.000 woningen bijgekomen, zodat de autonome groei in die twintig jaar 20.000 stuks bedroeg, een groei van bijna 50% ten opzichte van de voorraad per eind 1945.¹⁹ Het lijkt veel, maar het was totaal onvoldoende om aan de vraag te kunnen voldoen.

Aantal nieuwe woningen per jaar		
Jaartal	Gemeente Utrecht	De Halve Maan
1935	772	22
1936	229	38
1937	523	109
1938	898	53
1939	852	59
1940	256	44
1941	170	44
1942	203	0
1943	0	0
1944	0	0
1945	1	0
1946	1	0
1947	43	18
1948	261	6
1949	504	0
1950	438	106
1951	735	100
1952	555	11
1953	700	301
1954	1.280	173
1955	1.381	586
1956	1.213	54
1957	1.427	0
1958	1.798	0
1959	1.767	0
1960	1.669	0
1961	1.390	0
1962	2.152	0
1963	1.733	0
1964	1.631	0
1965	1.604	0

Tabel 1

Aantal nieuwe woningen per jaar in de Gemeente Utrecht, waarvan in De Halve Maan

Bron: Gemeenteverslagen 1941 t/m 1965

5 Naoorlogse bouwsystemen

Door de naoorlogse opgave veel woningen te moeten bouwen en door de materiaalschaarste zoekt men naar oplossingen om sneller, efficiënter, met minder materiaal en goedkoper te kunnen bouwen. Men zoekt naar rationalisatie en mechanisatie van de woningbouw om grote aantallen Nederlanders van betaalbare huisvesting te voorzien. Het Rijk tracht het bouwtempo op te schroeven met stelsels van normeringen, subsidieregelingen en door het bevorderen van bouwsystemen. De woningbouw contingenten voor een gemeente worden door het Rijk verhoogd als er systeembouw woningen worden gebouwd.²⁰ Er ontstaat een industriële gestandaardiseerde massawoningbouw in Nederland.

Er zijn in Nederland tientallen bouwsystemen ontwikkeld en toegepast.²¹ Zij kunnen in drie hoofdgroepen worden onderverdeeld, van elke groep volgt hieronder een aantal voorbeelden.

Stapelbouw (in principe het stapelen van betonblokken die groter zijn dan bakstenen)

- Airey bouwsysteem²²
- MuWi systeem (Muys en De Winter's Bouw- en aannemingsbedrijf N.V.)
- Systeem Welschen²³
- Systeem PéGé
- Pronto

Gietbouw (op de bouwplaats wordt beton in standaardbekistingen gestort)

- Korrelbeton (reeds in 1921 ontwikkeld)
- EBA systeem (bouwbedrijf EBA N.V.)

- RBM systeem (Rijnlandse Betonbouw Maatschappij)

Montagebouw

(montage van geprefabriceerde bouwelementen, fabrieken bij de bouwplaats wegens hoge transportkosten)

- Dura-Coignet systeem
(Frans systeem dat door het bouwbedrijf Dura aan de Nederlandse eisen is aangepast)
- Rottinghuis systeem (bouwbedrijf Rottinghuis, Groningen)
- BMB systeem (bouwbedrijf Baksteen Montage Bouw)

Ernest Groosman, de Rotterdamse architect die ook in De Halve Maan heeft gebouwd, is betrokken bij de ontwikkeling van het MuWi systeem en vanaf 1956 bij de ontwikkeling van het Dura-Coignet systeem dat in de jaren 1960 werd toegepast. Helma Hellinga schrijft dat het MuWi systeem het meest is toegepast; in 1968 zijn er 30.000 woningen volgens dit systeem gebouwd.²⁴

In Utrecht zijn er ook lokale initiatieven ontwikkeld. In het Gemeenteverslag 1949 staat dat N.D. Imberg van de bouw- en woningdienst een nieuw systeem voor woningbouw heeft ontworpen. In dat jaar werden er tien proefwoningen volgens het systeem Imberg gebouwd als onderdeel van het plan van 150 van zulke woningen.²⁵ De 'industriële' bouw komt in Utrecht goed op gang in 1959 wanneer de gemeente een contract sluit voor 912 woningen - met centrale verwarming - op het Kanaleneiland met de N.V. Industriële- en Aannemingsmaatschappij VAM uit Den Haag. Voor de toepassing van die systeembouw

werd op het Kanaleneiland een fabriek opgezet voor de vervaardiging van de grote bouwelementen.²⁶ Zulke grote projecten, gepaard gaande met grote investeringen door de bouwer, zoals een fabriek en grote bouwkranen, vergt veel tijd. In 1961 vertelt de gemeente dat het project, nu Intervam-project geheten, 'op toeren' is gekomen en dat de productie op vier woningen per dag ligt.²⁷ In 1963 was het project afgerond.

Niet alleen bij woningen maar ook bij de bouw van scholen worden bouwsystemen toegepast. De gemeentearchitect van Utrecht ir. H. van Dam schrijft in 1965 dat gelijke scholen passen in moderne wijken en dat, net zoals bij woningbouw, eenmalig voorbereide en uitgevoerde bouwwerken niet aan de grote vraag kunnen voldoen.²⁸ Ook bij scholenbouw is herhaling op verschillende plaatsen nodig evenals standaardisatie en normalisatie en het fabrieksmatig vervaardigen van grote bouwelementen die op de bouwplaats worden samengevoegd. Van Dam vermeldt dat de eerste serie systeembouwscholen in Utrecht in 1961 is begonnen: 13 gymnastieklokalen en 37 scholen (een toename van het aantal scholen in Utrecht met 13 % in vijf jaar). In 1965 is de derde serie systeemscholen bijna gereed. Hij schrijft dat de eerste en tweede serie volgens een ontwerp van Gemeentewerken Rotterdam is gebouwd en dat de drie series zijn gebouwd door Muys en De Winter's Bouw- en aannemingsbedrijf N.V., volgens het door het bedrijf gebruikte bouwsysteem: het MuWi-systeem. De vierde serie scholen wordt door ir. N. Spronk van Gemeentewerken ontworpen, in nauw overleg met de Rotterdamse aannemer, en weer door hem gebouwd volgens het MuWi-systeem.

De gymnastiekzaal in De Halve Maan op het Victor Hugoplein is in 1962 door dit bedrijf volgens het MuWi systeem gebouwd.

Voor zover valt na te gaan, is bij de woningbouw in De Halve Maan geen systeembouw toegepast.

Gymnastiekzaal gebouwd in 1962 volgens het MuWi-systeem. Victor Hugoplantsoen nr. 35.

6 De wijkgedachte

Over het bouwen van nieuwe steden en wijken is al eeuwen lang nagedacht en gefilosofeerd. Zo heeft in de negentiende eeuw Georges-Eugène Haussmann (1809-1891) in Parijs nieuwe wijken in de oude stad aangelegd, gepaard gaande met grote doorbraken, die tot veel lof maar ook tot veel kritiek hebben geleid. In de twintigste eeuw stelde de Italiaanse utopist Antonio Sant'Elia (1888-1916) zijn nieuwe stad voor, de Città Nuova (1914), en Le Corbusier publiceerde gedurende de periode 1928-1946 veel plannen voor zijn ideale stad, de Ville Radieuse, die een belangrijke invloed hebben gehad op de stadsplanning.²⁹ Zijn invloed op de vooroorlogse en naoorlogse Nederlandse architecten en stedenbouwers is zeer groot.³⁰ Zo ontwerpt Cornelis van Eesteren in 1934 het Algemeen Uitbreidingsplan voor Amsterdam, zijn plan is grotendeels na de oorlog uitgevoerd en vormt de basis voor de uitbreiding van het Westen en het Zuiden.

Nieuwe wijken worden niet alleen ontwikkeld op basis van ruimtelijke en functionele overwegingen, maar ook op basis van sociaal-maatschappelijke inzichten.³¹ De visie van de architecten op de maatschappij en hun idee over het vormgeven van die nieuwe naoorlogse maatschappij speelt een belangrijke rol in de totstandkoming van de gebouwen en de openbare ruimte in de naoorlogse wijken. Een goede inrichting van de wijk bevordert het gemeenschapsleven. Men gelooft in de maakbaarheid van de samenleving. De idee van het verbeteren van de wereld door architecten bestaat nu nog. In een recent interview verklaart de wereldberoemde architecte Zaha Hadid (Bagdad, 1950) dat zij denkt dat de wereld kan worden verbeterd door goede architectuur.³²

Anita Blom wijst er op dat de wijkgedachte in de jaren 1920 werd ontwikkeld door Clarence Perry.³³ Clarence Arthur Perry (1872-1944) is een socioloog die over stedelijke planning schrijft.³⁴

In 1926 schreef Perry dat een mooi huis een mooie omgeving vereist, '(...) requires vistas of trees and shrubbery; clean pavements; nearby schools and ample playgrounds; accessible churches, and shopping centers; streets properly repaired, lighted and policed (...) The surroundings must not only be appropriate in the beginning, but they must stay so.'³⁵ In 1961 publiceerde de journaliste Jane Jacobs, ook uit Amerika, haar belangrijke boek *The Death and life of Great American Cities* waarin zij analyseert waarom bepaalde wijken succesvol zijn en andere niet; zij wijst op vier voorwaarden waaraan moet worden voldaan om de gewenste economische en sociale diversiteit te bereiken van het gebruik van steden.³⁶

Gezien de grote wijken die in Nederland in de jaren 1960 en daarna zijn gebouwd en die nu als probleemwijken worden aangemerkt, zou men wensen dat de beheerders zoals gemeenten en woningbouwverenigingen bovenstaande opmerkingen ter harte hadden genomen. Ook nu is het nog een probleem dat er geen lessen worden getrokken uit het verleden: bij de aanpak van de probleemwijken, '(...)' zou men moeten weten dat vergelijkbare problemen destijds aanleiding waren voor de bouw van de uitbreidingsgebieden volgens de wijkgedachte: fysieke wantoestanden, sociaal-economische uitsluiting en sociaal verval in de "oude" stedelijke kernen.³⁷

Terug naar de wijkgedachte.³⁸ De woonwijk en het wijkcentrum waren bij de naoorlogse stedelijke uitbreidingen nieuwe stedenbouwkundige fenomenen schrijven de Boer en Lambert. Nu werden '(...)' bewust de voorzieningen en de woningen in aantallen en situering op elkaar afgestemd. Winkels, scholen, parken, kerken en andere instellingen manifesteerden zich meer als een stedenbouwkundige articulatie dan dat ze gehanteerd werden als structurerende, programmatische gegevens.' Verder wijzen zij er op dat na de oorlog de auto het algemene vervoermiddel van de Nederlandse bevolking wordt. Over de rangschikking van de woningen: dat in de naoorlogse wijksgewijze stadsuitbreidingen, gebouwd tussen 1945 en 1980, het gesloten bouwblok ontbreekt.³⁹

De woonbebouwing bestaat uit 'open bebouwing in stroken- of hakenbouw met daartussen openbaar groen of semi-openbaar groen, voortkomend uit het idee van 'licht, lucht en ruimte'.⁴⁰

In naoorlogs Nederland is er sprake van een algemeen gevoeld optimisme en trots. 'De naoorlogse bouw weerspiegelt het optimisme en de open ruimten van die tijd, de intensieve samenwerking tussen de verschillende disciplines, de aandacht voor het detail en de menselijke maat binnen een grotere schaal.' Maar weerspiegelt ook 'de vanzelfsprekendheid waarmee het 'kostwinnersmodel' en de weer oplevende verzuiling als richtsnoer werden genomen voor de inrichting van de nieuwe wijken, de keuze en situering van de voorzieningen en de indeling van de woningen.' Overige culturele aspecten zijn: 'Deskundigen en overheid namen een voorlichtende, zonet betuttelende taak op zich om 'goede smaak' en hygiëne te bevorderen.' De voor de bewoners ontworpen woningen – en dus niet mét hen ontworpen – waren 'tot in detail uitgedacht en waar mogelijk gedifferentieerd voor verschillende bewonerscategorieën.'⁴¹

Al deze aspecten van de wijkgedachte zijn duidelijk in de opzet van het naoorlogse deel van de De Halve Maan terug te vinden: in het westelijke deel van de wijk, tussen de ringweg en het Amsterdam-Rijnkanaal. Het vooroorlogse idee van een luxe wijk is verlaten. Hier is gebouwd voor de middenstander en voor de arbeider, voor de bejaarde, voor het grote en het kleine gezin, zelfs voor het onvolledige gezin, voor autobezitters en voor personeelsleden. Voorzieningen op loopafstand, zoals een winkelcentrum en twee jeugdruimten, scholen, sportvelden, een stadsstrand, een speelvijver / ijsbaan op het Herderplein, een speelvijver op het binnenterrein van de flats, garages, een garagebedrijf met benzinepomp, en kerken, zij zijn er allemaal. In het oostelijke deel van de wijk werden de daar reeds bestaande voorzieningen uitgebreid met een kerk, scholen en winkels.

Licht, lucht en ruimte vind je tussen de blokken flats op de gemeenschappelijke binnenterreinen, op de pleinen, in de plantsoenen en aan het kanaal. Bomen staan overal: op de middenberm van de ringweg, in zijstraten, op de pleinen, en in groepjes aan het Amsterdam-Rijnkanaal als een visuele afsluiting van de daarop uitkomende straten. Hiermee voldoet de wijk aan de door Perry geformuleerde eis dat een mooi huis een mooie omgeving vereist: 'requires vistas of trees and shrubbery'.

In de hele wijk worden na de oorlog kunstwerken in de openbare ruimte geplaatst.

Het voor de naoorlogse periode zo kenmerkende optimisme komt ook tot uiting in het veelvuldig gebruik van gele baksteen. Naast individuele voorkeur van een architect voor de kleur geel, speelt zeker het algemene optimisme over de toekomst na de verwoestende oorlog een belangrijke rol.

Jane Jacobs' diversiteit, die zo belangrijk is voor de leefbaarheid van een wijk, is duidelijk aanwezig in De Halve Maan.

In de volgende drie hoofdstukken worden de voorzieningen, woningen en kunst verder onder de loep genomen.

7 De architectuur in De Halve Maan

Openbare gebouwen en Voorzieningen

Op de kaart 'Typologie Openbare gebouwen en Voorzieningen' zijn de openbare gebouwen en voorzieningen in de wijk aangegeven.

Scholen

De eerste school die in de wijk is gebouwd is een nood-school uit 1947 in opdracht van de Marnix-stichting te Utrecht en naar ontwerp van architect W. Chr. De Haan, te Utrecht. Deze school, die nu in gebruik is als peuterspeelzaal, staat op het binnenterrein achter de Mattheuskerk aan het Hendrika van Tussenbroek plantsoen, verscholen tussen de omliggende duplexwoningen. De school moet toen in het open veld hebben gestaan want de kerk en duplexwoningen zijn later gebouwd. De school is zeer sober uitgevoerd met eenvoudig metselwerk van rode baksteen en een bijna vlak zadeldak gedekt met ruberoid met rode panslag. Het schooltje van vier lokalen, een spreekkamer, een berging, toiletten en een kolenhok werd met vier kachels warm gestookt. Geheel in overeenstemming met het verzuilde Nederland werden er in de jaren vijftig katholieke, protestante en openbare scholen gebouwd. Behalve de inmiddels afgebroken ULO school bouwde de gemeente de twee gespiegelde lagere scholen op het Victor Hugoplein, de reeds genoemde 'MuWi' gymnastiekzaal uit 1962, en de '8 klassige bijzondere lagere school aan de Franz Schubertstraat 2', toen de Valeriuschool voor protestant christelijk onderwijs, nu de Wim Sonneveldschool aan de Franz Schubertstraat 30. De school heeft een 'eerste steen' met een psalmtekst en op de kopgevel aan de Winnubstlaan is een mozaïek aangebracht met de titel 'Jezus in de tempel'. De fraaie school heeft drie bouwlagen en is in een moderne stijl gebouwd, met twee boven de onderbouw zwevende blokken, geflankeerd door twee trappenhuizen met glazen bouwstenen. Er naast ligt de St. Dominicuschool, ook met een kunstwerk op de gevel, aan het Beethovenplein tegenover de Johan de Wittschool uit de jaren dertig. De school is ontworpen door H.A.V. van Hinsbergh uit Maarn in opdracht van de parochie van de Dominicuskerk aan de Händelstraat en is enkele keren uitgebreid; het laatst met een deel nieuwbouw in de jaren 2000 op de hoek van het Beethovenplein en de Händelstraat. Op de andere hoek aan de Händelstraat is in 2003 een gezondheidscentrum gebouwd door architectenbureau Wouda uit Utrecht. De Marnixschool met gymnastiekzaal aan de Dantelaan is gebouwd door dezelfde opdrachtgever en architect als de nood-school.

Kerken

Er staan drie kerken in de wijk. De reeds genoemde protestante Mattheuskerk met kosterswoning uit 1952 is architectonisch een traditionele kerk. Dit in tegenstelling tot de moderne vijfhoekige Pniëlkerk van P.H. Dingemans en S.J. Wouda, Utrecht, uit 1955, met een bijzonder interieur en lichtinval, waar de gelovigen plaats nemen in banken op de begane grond en op een tribune die rondom loopt, onder een fraai vormgegeven stervormig dak. Ook bijzonder is de in Romaanse stijl gebouwde, hierboven genoemde, katholieke Dominicuskerk. De rode bakstenen kerk uit 1951 is ontworpen door Herman van Putten uit Bussum en is, evenals de Pniëlkerk, een gemeentelijk monument. De kerk heeft een binnenhof omgeven door een pastorie, sacristie en ontvangstruimen die aan de Palestrinastraat zijn gebouwd. Er loopt nu een aanvraag voor een bouwvergunning om de kerk ook geschikt te maken voor andere activiteiten. Voor de bouw van de kerk is in de jaren vijftig het stratenplan van de wijk aangepast.

Winkels

In het oostelijke deel van De Halve Maan bestond er vóór de oorlog al een winkelcentrum. Heel modern voor die tijd toen de meeste winkels nog verspreid in de wijken lagen. Vlakbij de kerk zijn in de Händelstraat in 1937/38 twee blokjes van zes winkels, in gele baksteen, met daarboven woningen met dakkapel, gebouwd door architect P.J. Koster uit Zeist. Op bouwtekeningen is te volgen hoe Albert Heijn zich van kruidenier tot supermarkt ontwikkelt.⁴² In 1937 wordt nummer 73 verbouwd tot filiaal van AH en in 1951 en '53 wordt nummer 75 erbij getrokken en wordt het filiaal verder uitgebreid. Nu is bijna het hele blok een AH supermarkt. Het vooroorlogse winkelcentrum is in 1956 uitgebreid met een blok van acht winkels onder etagewoningen, tegenover de kerk. Het blok is door de Utrechtse architect Ant. De Ridder ontworpen in de voor hem zo typerende stijl; modern, heldergele baksteen, betonnen decoraties, naar voren uitstekende vensters met betonnen omlijsting. Deze architect heeft veel in de wijk gebouwd. Een tweede winkelcentrum is in 1955 gebouwd door de landelijk bekende Rotterdamse architect E.F. Groosman, als deel van een woningcomplex van 194 woningen in de sociale sector, in opdracht van de gemeente. Op de begane grond van de flat bevinden zich 13 winkels en twee jeugdruimten en naast de flat staat een vrijstaande winkel.

Op dit moment staan de meeste winkels leeg, een troosteloze aanblik die de sfeer in de buurt aantast. De leegstand is veroorzaakt door een ander koopgedrag en door de invloed van grote winkelcentra.

Garages en garagebedrijf

In de jaren vijftig van de vorige eeuw neemt de automobiliteit in Nederland snel toe.

Voor de oorlog schommelde het autobezit in Nederland rond de 100.000 maar het aantal personenwagens was per eind augustus 1945 geslonken tot ruim 30.000. In 1950 waren er 140.000 auto's, dit aantal is in 1955 verdubbeld tot bijna 270.000 en in 1965 geëxplodeerd tot een kleine 1,3 miljoen.

Op het groeiend autobezit wordt door ondernemers ingespeeld. In de wijk, met relatief veel mensen met een meer dan gemiddeld hoog inkomen, worden garageboxen gebouwd: 96 stuks op de Dickensplaats, achter het winkelcentrum op het Herderplein, door bouwbedrijf Wildschut en bij het Victor Hugoplantsoen, achter de J. Grimmstraat 14 boxen door de Gebr. Van Oostrum die ook elders in de wijk garages hebben gebouwd. In 1957 ontwierp architect E. van Latum uit Alkmaar een servicestation en werkplaats voor het Ford garagebedrijf (Stichtse Automobiel Mij.) dat in 1965 en 1968 nog werd uitgebreid. Projectontwikkelaars bouwden drive-in woningen en flats met garages in de onderbouw. Daarnaast dienden bewoners van de hele wijk, die er nog ruimte voor hadden bij hun huis, bouwaanvragen voor garages in.

Pleinen, plantsoenen

De ruimtelijkheid van De Halve Maan is voor een belangrijk deel te danken aan zijn vele pleinen en plantsoenen, de groenstrook aan het Amsterdam-Rijnkanaal en de vele bomen in de wijk.

Overige voorzieningen

Na 1965 zijn er nog sportvelden op de Noordpunt aangelegd, het Marco van Basten Sportcomplex.

Aantal personenauto's per jaar in Nederland	
Jaartal	Aantal auto's
1935	88.000
1936	89.000
1937	91.000
1938	94.000
1939	100.000
1940	Niet bekend
1941	170.000
1942	Niet bekend
1943	14.000
1944	Niet bekend
1945	32.000
1946	47.000
1947	68.000
1948	86.000
1949	113.000
1950	139.000
1951	157.000
1952	173.000
1953	188.000
1954	219.000
1955	268.000
1956	327.000
1957	376.000
1958	420.000
1959	450.000
1960	Niet bekend
1961	602.000
1962	730.000
1963	866.000
1964	1.059.000
1965	1.273.000

Tabel 2

Aantal personenauto's per jaar in Nederland

Bron: Statistisch zakboek 1939 t/m 1965

Noodschool, achtergevel. Gebouwd in 1947. Schooltje van vier klaslokalen die met kolenkachels werden verwarmd. Lag op open veld, ligt nu ingeklemd tussen duplexwoningen achter de Mattheüskerk aan het H. van Tussenbroekplantsoen.

Twee gespiegelde scholen, in 1956 gebouwd door Gemeentewerken. De Montessorischool en de Eben Haezerschool. Victor Hugoplantsoen nrs. 33 en 34.

▼
Het rode hekwerk is onderdeel van het kunstwerk uit 1957 dat uit vier hekwerken bestaat en tussen de twee scholen aan het Victor Hugoplantsoen is geplaatst.

▼ ▼
Wim Sonneveldschool, in 1956 gebouwd door Gemeentewerken aan de Franz Schubertstraat 30. Een fraaie moderne school met een mozaïek op de rechter zijgevel en naast de linker zijgevel het standbeeld (niet zichtbaar) van Wim Sonneveld.

Jezus in de tempel, mozaïek van Jan Boon aan de zijgevel van de Wim Sonneveldschool, 1955.

Nikkelen Nelis (Wim Sonneveld) in de tuin van de Wim Sonneveldschool. Bronzen beeldhouwwerk van Johan Jorna uit 1985.

Detail van de gevel van de Pniëlkerk met bovenvensters die een bijzondere lichtinval in het interieur geven.

Een jongen en een meisje (gemengd karakter van de school) met een zon (groeikracht), een vogel (vrijheid), een bloem en een boom (jong leven) en een lijnenspel dat speelsheid en soepelheid van de jeugd vertegenwoordigt. Smeedijzer beeldhouwwerk uit 1954, aan de gevel van de St. Dominicusschool, op de speelplaats aan de Franz Schubertstraat zijde.

De Pniëlkerk aan de Lessinglaan nr. 33. Een moderne protestante kerk. De vijfhoekige kerk die op 'zijn landingsgestel' boven de grond zweeft, lijkt net te zijn geland. De kerk uit 1955 heeft een bijzonder exterieur en een bijzonder interieur.

▼
Winkelcentrum met bovenwoningen, gebouwd in 1937, aan de Händelstraat nrs. 100-108. Architect P.J. Koster uit Zeist. Aan de overkant staat eenzelfde blok. Heel modern voor die tijd toen de meeste winkels nog verspreid in de wijken lagen.

▼ ▼
Winkels met bovenwoningen van architect Ant. de Ridder uit 1956 aan de Händelstraat nrs. 57-71. Naoorlogse uitbreiding van het vooroorlogse voorzieningen centrum bij de Dominicuskerk. Gele baksteen en opvallende, uitstekende, betonlijstingen rondom enkele vensters.

▼
De Dominicuskerk aan de Händelstraat nr. 92. De katholieke 'Romaanse basiliek' uit 1952 heeft een binnenhof omgeven door de pastorie en ontvangstruimten aan de Palestrinastraat.

▼ ▼
Het interieur van de Pniëlkerk met de bijzondere lichtinval. Het liturgisch centrum met rondom een tribune bevindt zich onder een fraai vormgegeven stervormig dak. (foto 1986)

Zonnebadend publiek op het grasveld aan de J. Wagenaarkade bij het Amsterdam Rijnkanaal. (Foto 1965-1970)

Een foto uit de jaren zestig van het plantsoen op de Noordpunt, met rechts het Amsterdam Rijnkanaal.

Het garagebedrijf op de Dickensplaats, gebouwd in 1957, achter het winkelcentrum aan het Herderplein. Op de Dickensplaats zijn ook 96 garageboxen gebouwd door Bouwbedrijf Wildschut, in 1956.

8 De architectuur in De Halve Maan

Woningbouw

Afgezien van het stedenbouwkundig plan en de inrichting van de openbare ruimte wordt het aanzien van een wijk bepaald door de architectuur, dat wil zeggen door de opdrachtgever en de architect.

Er zijn in de wijk twee opdrachtgevers, de gemeente en de particuliere opdrachtgever.

De meeste woningen zijn door particuliere opdrachtgevers gebouwd; door particulieren en door 'projectontwikkelaars', bouwers-beleggers en bouwers-verkopers.

Enkele particuliere opdrachtgevers in de wijk zijn de bouwbedrijven Wildschut 's Bouwbedrijf te Utrecht, A. Rijksen's Bouwbedrijf te Utrecht, L. Rijksen en C. Barreveld te De Bilt, die voor- en na de oorlog bouwden. Na de oorlog bouwden ondermeer Rosenthal 's Bouwbedrijf te Maartensdijk, de levensverzekeringsmaatschappijen 'De Utrecht' en 'Amstleven', en het energiebedrijf P.E.G.U.S.. Woningbouwvereniging Mitros Wonen beheert nu de woningen in de wijk, die na de oorlog door de gemeente in opdracht zijn gegeven voor de sociale sector. Woningbouwverenigingen spelen bij de bouw van woningen dan nog geen rol. Deze woningwetwoningen liggen allemaal in het westelijke deel.

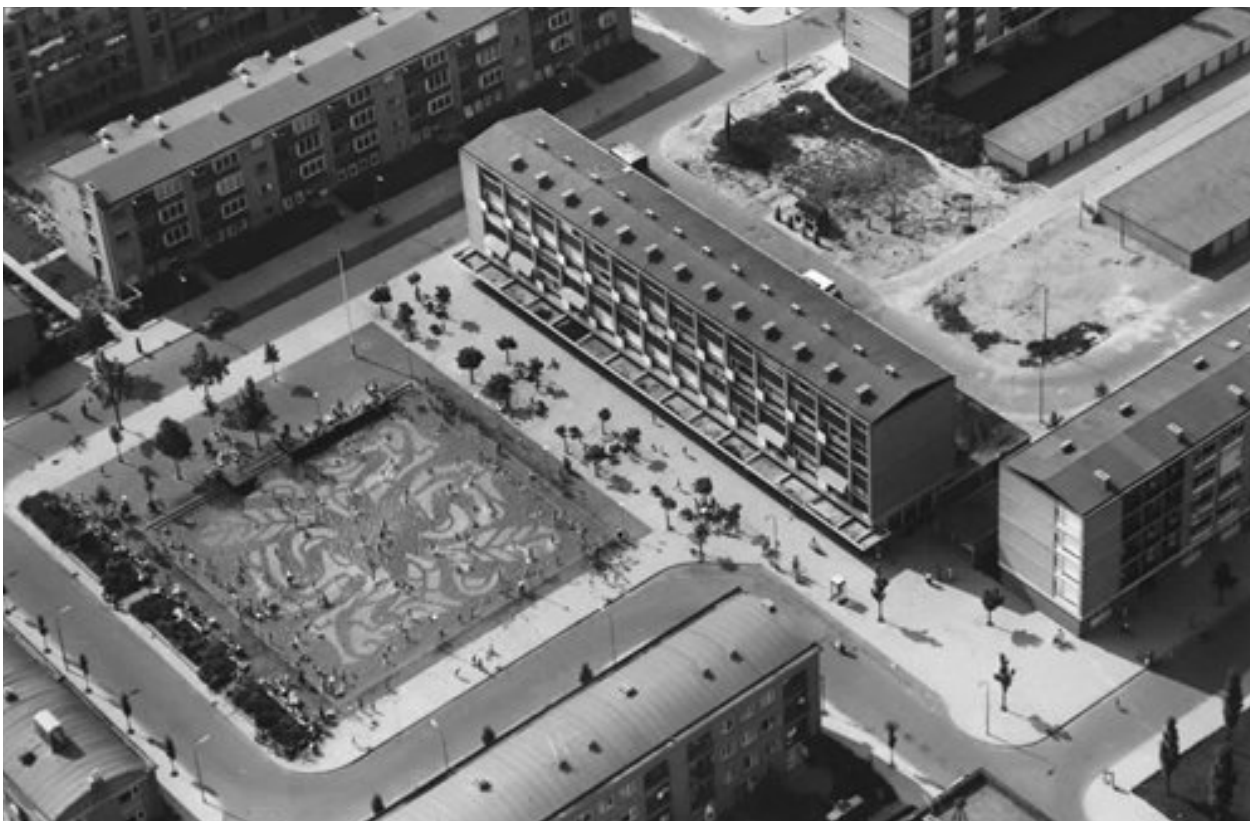
Het betreft vier complexen. Eén complex ligt tussen de Mattheüskerk en de Johan Wagenaarkade; dit zijn 52 duplexwoningen. De andere drie complexen liggen rondom het Herderplein; 506 flats en bejaardenwoningen. In totaal zijn het er bijna 560, 40 % van het aantal naoorlogse woningen en 30 % van alle woningen in de hele wijk.

De kaarten 'Gebouwen vóór 1945' en 'Gebouwen na 1945', waarop de bouwjaren zijn aangegeven, geven een indruk van de bouwstromen in de wijk.

De naoorlogse woningbouw kwam in de gemeente Utrecht maar heel langzaam op gang. In de eerste jaren kwamen woningen beschikbaar door herbouw, verbouw, en bestemmingsverandering van woningen minus sloop van bestaande woningen. In de jaren 1945 tot en met 1947 gaat het in heel de gemeente om een positief saldo van 348 woningen.⁴³ Nieuwbouw leverde slechts 45 woningen op, waarvan 18 stuks in De Halve Maan. (zie tabel 1)

Luchtfoto uit 1958 van het Herderplein met een abstract kunstwerk van zwart en wit strijkasfalt naar ontwerp van Jan Boon. Rondom het plein drie projecten sociale woningbouw.

Gestapelde woningbouw

Etagewoningen of flats komen in het naoorlogse deel van de wijk voor, luxe en eenvoudige. Deze vorm van woningbouw is economischer. Bij het bouwen van etagewoningen wordt na de oorlog het gesloten bouwblok overal vervangen door een open verkaveling, gecombineerd met openbaar groen in plaats van privétuinen.⁴⁴

In de sociale sector zijn er 450 etagewoningen gebouwd, die zoals vermeld, deel zijn van de drie complexen rondom het Herderplein. Het is de moeite waard om kort aandacht aan de complexen te besteden omdat zij typerend zijn voor het naoorlogse bouwen voor grote groepen mensen. Alle drie zijn door verschillende architecten ontworpen, met veel gevoel voor details, her en der een decoratie in het metselwerk, mooi vorm gegeven en geschikt voor verschillende groepen bewoners zoals grote en kleine gezinnen en bejaarden. Aan licht, lucht ruimte en gemeenschapszin is aandacht besteed. Een goede uitwerking van de wijkgedachte.

Complex van de Gemeentelijke Bouw- en Woningdienst

Eén complex is door de Gemeentelijke Bouw- en Woningdienst ontworpen, werd in 1955 opgeleverd en bestaat uit 36 bejaardenwoningen en 168 flatwoningen.

Het complex omvat de volgende adressen.

Cervanteslaan nrs. 30-40, Johan Wagenaarkade nrs. 75-90, Dickenslaan nrs. 1-31, Rabelaisstraat nrs. 1-6 en La Fontainestraat nrs. 1-6.

De gevels zijn van gele baksteen met een accent van rode baksteen bij de ingangspartij met luifel, de balkons van blauwgrijs beton, gevormd als golfplaat, met rode bloembakken en de zadeldaken hebben een flauwe helling. Drie blokken flats van vier woonlagen op een onderbouw staan aan de Joh. Wagenaarkade en evenwijdig daaraan drie blokken van drie woonlagen aan de Dickenslaan. Eén blok heeft aan de beide kopse zijden een blokje bejaardenwoningen met twee woonlagen, het tweede blok heeft dat aan één zijde en het derde blok heeft geen bejaardenwoningen als afsluiting. Daar waar op de kopse kant geen woningblokjes staan zijn ter visuele afsluiting pergola's aangebracht. Er is geen sprake van een gesloten bouwblok, maar op deze manier wordt die suggestie wel gewekt en ontstaat een zekere beslotenheid en intimiteit op de gemeenschappelijke binnenterreinen. Twee binnenterreinen waren voorzien van zandbakken met daaromheen zitbanken en het derde van een speelvijver en zitbanken. De stroken langs de voor- en zijgevels zijn als gemeenschappelijke

Flats aan de J. Wagenaarkade met luifels, blauwe balkons en rode bloembakken, in 1955 gebouwd door de Gemeentelijke Bouw- en Woningdienst. Totaal complex 204 woningen.

Flats aan de Dickenslaan van architectenbureau De Jong, Taen en Nix, met betonnen pergola's voor de entrees in de gemeenschappelijke voortuinen. Grote, iets naar voren uitstekende, betonomlijstingen. Het totale complex omvat 108 woningen.

Een foto uit 1955 van het binnenterrein van dezelfde flats, aan de Dickenslaan en Herderlaan, met speelvijver en speelplaats.

tuinen aangelegd. Aan de Wagenaarkade is over de volle lengte een brede groenstrook tussen de straat en het Amsterdam-Rijnkanaal aangelegd. Op foto's uit die tijd is te zien dat er 's zomers volop door de bewoners en hun kinderen werd gezonnebaad en gespeeld. Een voorbeeld van een detail waarover goed is nagedacht is het volgende: de trappenhuizen zijn aan de achterzijde van het woonblok gesitueerd om zo veel mogelijk vertrekken

aan de voorzijde te kunnen plaatsen wegens het uitzicht. De flatwoningen zijn verdeeld in vier typen met drie, vier, vijf en zes vertrekken en dus geschikt voor verschillende gezinsgrootten.

In de onderbouw zijn bergingen voor alle woningen en twee vertrekken voor de bovenliggende woningen op de eerste woonlaag, die via een interne trap met elkaar zijn verbonden.

Bejaardenwoningen aan het Herderplein, in 1954 gebouwd naar ontwerp van architectenbureau De Jong, Taen en Nix. Betonomlijstingen bij de ingangspartijen en de vensters, en siermetselwerk aan de gevels.

Bureau De Jong, Taen en Nix heeft de daklijn van de gebouwen zorgvuldig vorm gegeven, een fraaie gebogen daklijn met op de kopgevels een schoorsteen als decoratie. De daklijn was in strijd met de bouwverordening. De gemeente verleende vrijstelling. Op de foto de zijgevels van de flat aan de Herderlaan en van het blokje bejaardenwoningen aan het Herderplein.

Voorgevel van een flat aan de Cervanteslaan, ontworpen door E.F. Groosman en in 1955 opgeleverd. Deel van het complex van Groosman met in totaal 194 woningen.

Achtergevel van een van Groosman's flats aan de Dickenslaan met een trappenhuis. Door de plaatsing aan de achtergevel is meer ruimte beschikbaar gekomen voor uitzicht aan de voorzijde.

Een etagewoning verdeeld over twee woonlagen die met elkaar zijn verbonden door een interne trap heet een duplexwoning.

Heel modern voor die tijd zijn de vuilstortkokers in iedere flatwoning. De woningen hebben aan de voorzijde een zitbalkon en aan de achterzijde een 'werkbalkon'. De geplande centrale blokverwarming is door bureaucratische problemen niet verwezenlijkt; kolenhokken op het 'werkbalkon'. De stichtingskosten van het complex zijn geraamd op 3,3 miljoen gulden en de huurprijzen zullen variëren van f. 11,55 tot f. 15,95 per week staat in het gemeenteverslag.⁴⁵ (dit is circa € 22 tot € 30 per maand).

Complex van De Jongh, Taen en Nix

Het tweede complex omvat 108 woningen verdeeld over vijf bouwblokken. Een blok van twee woonlagen aan het Herderplein, nrs. 7-12, ook weer op de kop van twee blokken aan de Herderlaan en de Dickenslaan, is voorbejaarden. De overige vier blokken hebben drie woonla-

gen op een onderbouw, met ook hier variaties in aantal vertrekken, en met duplexwoningen. De vier blokken hebben de volgende adressen. Herderplein nrs. 1-6, Herderlaan nrs. 2-20 en 1-15, en Dickenslaan nrs. 34-48. Het project is ontworpen door het Utrechtse Ingenieurs- en Architectenbureau De Jongh, Taen en Nix, en is in 1954 opgeleverd.

Alle woningen in de flats hebben een loggia, een balkon en vuilstortkokers. De binnenterreinen zijn als gemeenschappelijke tuinen, met een speelvijver, ingericht. Opmerkelijk zijn de betonnen pergola's in de voortuinen van enkele blokken. Het trappenhuis van de portiekflats bevindt zich aan de voorzijde van het blok. De daklijn van de bouwblokken is zorgvuldig vorm gegeven, een fraaie gebogen daklijn met op de kopgevels een schoorsteen als decoratie. De 'flauw gebogen afdekkingen der gebouwen zijn in strijd met de bebouwingsverordening' staat er in de brief van de Bouw- en Woningdienst aan het College van B.&W., maar de gemeente verleent vrij-

Het interieur van de hal met trappenhuis van dezelfde flats aan de Dickenslaan. (foto 1952-1962).

De winkels met daarboven maisonnettes aan het Herderplein, en daarachter de flat aan de Dickenslaan. Let op het verschil in witte betonnen randen per bouwlaag bij de flat en bij de maisonnettes. Goede afleesbaarheid van de woonlagen aan de gevel.

Het Herderplein dat als speelvijver is ingericht. Het kunstwerk op de bodem is duidelijk te zien. Links de maisonnettes van Groosman en rechts een flat van De Jong, Taen en Nix. (Foto uit 1980)

stelling.⁴⁶ Aan de decoratie van de gevels is veel aandacht besteed: gevel van gele baksteen, rondom de vensters lichtgele en lichtrode baksteen, betonnen randen, twee banden van gele diagonaal gemetselde bakstenen, platen sierbeton bij het inpandige trappenhuis, etc.

Complex van Groosman

Het derde complex is het hierboven gemelde door Ernest Groosman getekende complex van 194 woningen met winkels aan het Herderplein. Het complex omvat de volgende adressen.

Herderplein nrs. 13-28, Calderonlaan 1-35 en 2-16, Cervanteslaan nrs. 22-28, Dickenslaan nrs. 2-28, en Cervanteslaan nrs. 2-20.

Groosman bouwde niet zoals bij de twee andere complexen in half gesloten bouwblokken, maar in een duidelijke strokenbouw. Achter de winkels aan het Herderplein en aan de Calderonlaan staan zes blokken flats loodrecht op de Cervanteslaan. De gebouwen hebben

gevels van gele baksteen en een flauw hellend zwart zeldak, waardoor op de kopse gevels een karakteristieke zwarte lage brede driehoek is ontstaan. De etagewoningen staan, evenals bij de twee andere projecten, op een onderbouw met bergingen en 'duplexoplossing', en zijn bereikbaar via een trap aan de achterzijde van het portiek. De bovenbouwen lijken boven de onderbouwen te zweven. De woonlagen zijn aan de gevel afleesbaar door horizontale witte betonnen banden. Ook dit complex kent drie- en vierlaagse flats, een tweelaags bejaardenblokje en een grote variatie in het aantal vertrekken per woning (van twee tot en met zes), werk- en zitbalkons en groenstroken die als gemeenschappelijke tuinen zijn ingericht.

Boven de winkels aan het Herderplein heeft Groosman 26 woningen van het type maisonnette ontworpen. Een maisonnette is een galerijwoning van twee bouwlagen, waarbij woon- en slaapverdieping gescheiden zijn en de

Foto van een krantenknipsel uit het dossier van de bouwvergunning (nr. 03663, 1910-1953) van de flats naar ontwerp van Ant. de Ridder aan de J. Haydnlaan en het H. van Tussenbroekplantsoen. 'FLATBOUW. Ook in Utrecht worden thans flatwoningen gebouwd voor particuliere verkoop en wel aan de J. Haydnlaan- park oog in al- aan grote verkeersweg (rondweg).' De twee perspectivische verdwijnpunten op de tekening benadrukken de naoorlogse dynamiek en de onbegrensde ruimte.

Dezelfde flat aan de J. Haydnlaan nrs. 10-20 in gele baksteen, met betonomlijstingen en -versieringen en met verschillende dakhoogten per travee. De balkons hebben een smeedijzeren hekwerk. De beeldbepalende flats zijn in 1953 gebouwd door Rosenthal's Bouwbedrijf NV te Maartensdijk.

Detail van de entree van dezelfde flat. Fraai metselwerk. Een deur, met daarboven een betonelement als versiering, met een stoepje en een naar binnen schuin toelopende betonomlijsting: Welkom in de veilige binnenwereld.

boven elkaar liggende delen door een interne trap met elkaar zijn verbonden. De galerij is om de andere laag gesitueerd.

Een zorgvuldige detaillering van de afleesbaarheid aan de gevel van de woonlagen is bij de maisonnettes te zien aan de horizontale witte betonnen banden, die hier niet zoals bij de overige flatblokken per bouwlaag zijn aangebracht maar om de twee bouwlagen, en aan de rode franse balkonnetjes aan de voorzijde die ook om de twee bouwlagen zijn aangebracht. De maisonnettes hebben aan de voorzijde, aan het Herderplein, onder de vensters van de vier bouwlagen zwarte vlakken van ruw beton. Op het grote middenterrein achter de winkels staan het al eerder genoemde garagebedrijf en de garageboxen. De later gebouwde grote hoeveelheid garageboxen op

die plaats, waarschijnlijk oorspronkelijk een grote groenstrook, is geen fraaie oplossing.

Het Herderplein

Het Herderplein is het sluitstuk van deze bijzondere buurt in de wijk.

Het plein is ontworpen door A. Salvatore van de Dienst Openbare werken. In het verdiepte bassin kan worden gespeeld, het is in de zomer een speelvijver en in de winter een ijsbaan.

De vloer van het bassin is in 1955 versierd met abstracte kronkelige vormen uitgevoerd in wit en zwart strijkasfalt naar ontwerp van de kunstenaar Jan Boon. (de vormen zijn goed te zien op de luchtfoto van De Halve Maan). In 1958 is op het plein een bronzen beeldhouwwerk van

Middenrisaliet met onderdoorgang en versiering met betonelementen van de flat van Ant. de Ridder aan het Victor Hugoplantsoen nrs. 1-14.

Detail van de zorgvuldig vorm gegeven achtergevel van Ant. de Ridder's flat aan het Victor Hugoplantsoen. Gele en rode baksteen, fraai gemetselde balkons.

Naoorlogse eengezinswoningen aan de Palestrinastraat nrs. 2-8, met een nadrukkelijke omlijsting van de voordeur en een stoepje: Welkom in de veilige binnenwereld.

Jan van Luijn geplaatst, de 'Zich Oprichtende Vrouw'. De symboliek: hard werken aan de wederopbouw en aan een vruchtbare toekomst.

In de particuliere sector zijn er na de oorlog ook flats gebouwd, met bijna 400 woningen. In de Dickenslaan bij het Victor Hugoplantsoen, met 20 woningen en 9 garages in de onderbouw, aan het Victor Hugoplantsoen aan de kanaalzijde met 24 woningen voor het personeel van de levensverzekering maatschappij 'De Utrecht', waarvoor ook aan de Lessinglaan en von Kleistlaan 64 flatwoningen zijn gebouwd, een andere flat aan de J. Wagenaarkade nrs. 17-30 (42 woningen), en tenslotte de fraaie gele bakstenen flats met in totaal 230 woningen die zijn ontworpen door architect Ant. de Ridder aan het

Victor Hugoplantsoen, de Lessinglaan en aan de Haydnlaan. Deze flats zijn beeldbepalend voor de naoorlogse particuliere woningbouw. Zij zijn zorgvuldig vorm gegeven, ook aan de achterzijde, met aandacht voor betondecoraties op de gevel en bij de ingangen, fraai vormgegeven trappenhuisen en balkons, en het hele blok is mooi strak gemetseld.

Maisonnettes aan het Herderplein boven de winkels. Eén maisonnette bestaat uit twee bouwlagen die met elkaar zijn verbonden door een interne trap.

Drive-in woningen, ontworpen door Ant. de Ridder, in de Noltheniusstraat in 1953. De woningen van gele baksteen hebben betonnen omlijstingen van deuren en vensters aan de voorgevel.

Etagewoningen met garage in de von Kleistlaan, gebouwd door de architecten Ant. de Ridder en A.P. Koster. Betonomlijstingen bij vensters en ingangspartijen en extra versiering bij vensters van het middenrisaliet.

Duplexwoningen aan de Petristraat nrs 2-16, deel van een complex van 52 duplexwoningen achter de Mattheüskerk.

Een voorbeeld van de hierboven genoemde betutteling is te vinden in het bouwdoos van de 'Utrechtse' personeelsflat aan het Victor Hugoplantsoen. De schoonheidscommissie schrijft over een eerder ingediend plan dat zij er bezwaar tegen heeft dat aan de plantsoenzijde de keukens, doucheruimten, slaapkamers en de doorlopende, uitgebouwde balkons zijn geplaatst, waardoor de huishoudelijke bezigheden op de balkons in de wijde omtrek te zien zijn. De bezwaren worden opgeheven door het ontwerp aan te passen: in de kelder komen was- en droogruimten.⁴⁷

Voor het aanbrengen van 'kunst met een boodschap' kunnen architecten ook zélf voorstellen doen, een voorbeeld hiervan staat op de tekening van de hierboven genoemde flat aan de J. Wagenaarkade nrs. 17-30, gebouwd in opdracht van N.V. Amsterdamse Mij. van Levensverzekeringen 'Amstleven' te Amsterdam.⁴⁸ De Utrechtse architect Jan G. de Haas stelt een beeldhouwwerk voor bestaande uit een baby, meisje, jongeling, jongeman, jonge vrouw en een grijsaard. Het beeldhouwwerk is niet uitgevoerd.

Eengezinswoningen

Het oudste huis in De Halve Maan staat aan de Kanaalweg, op de Noordpunt, en is in 1927 ontworpen door L.F.C. Gathier uit Utrecht. Het is een geheel vrijstaand huis van rode baksteen van twee bouwlagen, onderkelderd en met een mansarde dak. Omdat het Amsterdam-Rijnkanaal nog niet was gegraven lag er achter het huis een grote lege vlakte, wellicht landbouwgrond.

Ongeveer 45 % van het totale aantal woningen in de wijk (ruim 800 stuks) is als eengezinswoning gerealiseerd. In

vele varianten en de meesten in gesloten bouwblokken, de dertig drive-in woningen aan de Noltheniusstraat zijn een opvallende variant. Het onderscheid tussen vooroorlogse en veel naoorlogse woningen is qua architectuur niet groot. Mieke Heurneman en Bettina van Santen merken hierover op dat het oppervlakkig gezien lijkt of na de oorlog de jaren '30-stijl wordt voortgezet, maar dat er in de detaillering wel degelijk verschillen zijn. 'Zo hebben de huizen aan de Palestrinastraat uit 1952 bijvoorbeeld een nadrukkelijke omlijsting van de voordeur en een klein stoepje. Dat is geen aardigheidje van de architect, maar een thema in de naoorlogse bouwkunst. Onder invloed van de Delftse hoogleraar Granpré Molière hechtte men grote betekenis aan de symbolische waarde van gebouwen en bouwdelen. De deur verbeeldt de toegang van de buitenwereld naar de veilige binnenwereld van het huis en wordt daarom benadrukt: een extra omlijsting, een stoepje om de overgang van binnen naar buiten aan te geven. Hoewel niet elke architect zich van een dergelijke betekenis bewust was, werden de motieven wel overal toegepast en ze geven precies het onderscheid aan tussen de vooroorlogse en naoorlogse bouw (...).⁴⁹ Deze detaillering van de toegangspartijen is ook bij de hierboven genoemde naoorlogse flats van Ant. De Ridder te zien.

Op kaart 'Typologie Woningen' worden de speciale typen woningen die in de wijk voorkomen weergegeven. De woningtypen worden hieronder toegelicht.

Personneelsflat met loggia's aan het Victor Hugoplantsoen, nrs 25-30, met 24 woningen in vier typen. In 1951 gebouwd voor het personeel van de NV Levensverzekeringsmaatschappij 'De Utrecht' door A.P. Koster en A. van Overhagen.

Woningen voor onvolledige gezinnen aan de J. Wagenaarkade, nrs. 46-66. Drie blokjes met verschillende typen woningen. Bouwjaar 1953. Architect D. Blom, Utrecht.

Maisonnettes

De maisonnettes aan het Herderplein van de Rotterdamse architect Groosman, zijn in de Nederlandse woningbouw een nieuw type.⁵⁰

Deze specifieke toepassing van het duplex systeem is in 1950 ontwikkeld en gebouwd door de eveneens Rotterdamse architecten Jos en Leo de Jonge.

Drive-in woningen

Architect P.J. Koster uit Zeist heeft al in 1939 een drive-in woning aan de Petrarcalaan ontworpen. Ant. De Ridder heeft in 1953 twee blokken drive-in woningen (26 stuks) in de Noltheniusstraat getekend voor Rosenthal's Bouwbedrijf, oorspronkelijk aangevraagd als gewone eengezinswoningen, maar later is een herzien plan ingediend. Ook hier de typische de Ridder kenmerken: modern, heldergele baksteen, betonnen decoraties, naar voren uitstekende vensters met betonnen omlijsting. Aansluitend op de Noltheniusstraat staat er nog een blokje van drie drive-in woningen van de Ridder, gebouwd in 1959.

Etagewoningen met garage

Na de oorlog zijn er in de wijk twee flats met garages in de onderbouw gebouwd, aan de von Kleistlaan en aan de Dickenslaan.

Duplexwoningen

Duplexwoningen zijn eengezinshuizen die zijn gesplitst in twee woonlagen, bestemd voor twee gezinnen, die met een interne trap met elkaar zijn verbonden. Duplexwoningen werden gebouwd met de bedoeling er

weer één woning van te maken na beëindiging van de woningnood.

Over de duplexwoningen tussen de J. Wagenaarkade en de Mattheüskerk staat in het Gemeenteverslag over 1949 dat in verband met de heersende woningnood elk der 26 percelen voorlopig een beneden- en bovenwoning zal bevatten, zodat 52 woningen ontstaan. 'De bouw geschiedt echter zodanig, dat de woningen t.z.t. met een kleine wijziging en geringe kosten weder tot ruime eengezinswoningen kunnen worden samengevoegd.'⁵¹ De woningen zijn nu nog niet samengevoegd; dat is bij veel duplexwoningen in Nederland het geval.⁵² Er staan nog twee andere blokjes duplexwoningen in de wijk, gebouwd voor particuliere opdrachtgevers. De P.E.G.U.S. bouwde acht woningen voor zijn personeel aan de Everard Meijsterlaan en A. Rijkse's Bouwbedrijf het andere blokje aan de Racinelaan. Van het laatste blokje zijn wel een aantal woningen weer samengevoegd.

De duplexwoningen zijn, na de duplex flatwoningen en de maisonnettes rondom het Herderplein, de derde vorm van het duplex systeem in De Halve Maan.

Het type duplexwoning bestaat al vóór de oorlog. Le Corbusier bijvoorbeeld, heeft deze manier van bouwen in 1931 toegepast in het Immeuble Clarté, een appartementengebouw in Genève, en vlak na de oorlog in zijn wereldberoemde Unité d'habitation in Marseille. Dit gebouw dat 337 appartementen, in drieëntwintig verschillende typen, verdeeld over 17 verdiepingen heeft, is ontwikkeld om de Franse naoorlogse woningnood met massaproductie op te lossen. Ook met aandacht voor voorzieningen in en op het gebouw en groen onder het

[Detail van een van de woningen voor onvolledige gezinnen.](#)

[Bejaardenwoning aan de Rabelaisstraat, deel van het project van de Gemeentelijke Bouw- en Woningdienst. Met een 'in pandige buiten-trap'. Ook de twee andere sociale woningbouw projecten hebben bejaardenwoningen.](#)

gebouw, dat 'op poten' (pilotis) staat.⁵³ Le Corbusier's zwembad op het dak doet denken aan de speelvelden in De Halve Maan. Moderne architecten, zo niet alle architecten in Nederland, kenden het werk van Le Corbusier.

Personeelswoningen

Behalve de genoemde dienstwoningen van P.E.G.U.S. heeft de levensverzekeringsmaatschappij 'De Utrecht' ook voor zijn personeel gebouwd. De personeelsflat aan het Victor Hugoplantsoen en de flats aan de Lessinglaan en von Kleistlaan met een groot mozaïek van 'De Utrecht' op de zijgevel. Aan de bouwstijl stijl is goed te zien dat bij het ontwerp van de laatste flats architect Ant. de Ridder is betrokken.

Woningen voor onvolledige gezinnen

Het complex van 21 gele bakstenen woninkjes bestaat uit drie blokken die dwars op de J. Wagenaarkade staan. Om de differentiatie in de wederopbouwmaatschappij compleet te maken zijn er ook nog twee typen ontworpen; één uitsluitend op de begane grond, de ander (type II) met een slaapverdieping. De twee typen staan om en om, met verschillende oppervlakten (type I a, type I b en type I c) en kaphoogten, en verspringen ook om en om ten opzichte van de rooilijn. Sommigen kunnen logees ontvangen. Type I b heeft een logiesgelegenheid. Het ontwerp is van de Utrechtse architect D. Blom en is gebouwd door Blankenstijn en Rootveld N.V. te Almelo.

Bejaardenwoningen

Er zijn in de naoorlogse periode 56 bejaardenwoningen gebouwd, zij maken deel uit van de sociale woningbouwcomplexen om het Herderplein. De blokjes hebben twee bouwlagen en de bovenwoning wordt ontsloten via een trap in de hal of rechtstreeks naar de straat.

9 Openbare kunst

Hans Ibelings wijst er op dat er sinds de jaren 1920 kritiek is op de afwezigheid van representatieve kwaliteiten van gebouwen, waardoor elk gebouw, een woonhuis, kerk of fabriek er overal hetzelfde kon uitzien. 'De gedachte om het tekort aan representatieve capaciteiten van de moderne architectuur te compenseren met kunst zou in naoorlogs Nederland een vruchtbare bodem vinden, zeker nadat in 1952 de percentageregeling van kracht werd, die bepaalde dat van overheidsgebouwen en door de overheid gesubsidieerde bouwwerken een of anderhalf procent van de bouwsom besteed moest worden aan kunst. Deze regeling leidde tot de bloei van zogeheten monumentale

kunst in de vorm van reliëf, mozaïeken, intarsia, glas-in-lood en glas-in-beton.'⁵⁴

Kuipers en Willinge stellen dat het samengaan van architectuur en kunsten bewust is gezocht ' (...) om uiting te geven aan een nieuw gemeenschapsgevoel en een herwonnen vrijheid. Het was kunst met een boodschap.'⁵⁵

In De Halve Maan is niet alleen 'kunst in de openbare ruimte, voor, aan en in gebouwen' te zien, maar ook particuliere 'kunstwerkjes', decoraties.

In het vooroorlogse deel van wijk zijn er al voorbeelden van particuliere decoratie te zien, zoals brievenbussen die zijn gedecoreerd met een uil of een maribou.

Sgraffito in de hal van de gymnastiekzaal aan het Victor Hugoplantsoen. Een fries van een drietal gymnastiek oefeningen: bal-, hoepel- en kringspelen in rood, blauw en zwart van H.Visch.

Mozaïek uit 1956 op de gevel van de Montessorischool aan het Victor Hugoplein van Jan Boon met de tekst: 'Door het kind een nieuwe vreedzame wereld'

Mozaïek op de kopgevel van de flat aan de von Kleistlaan, hoek Lessinglaan: 'De Utrecht'. Een man plant een boom, met naast hem een vrouw en een kind. Onderaan de tekst 'De Utrecht'. Kunstenaar Jan Boon, 1957.

OVERZICHT KUNSTWERKEN

omschrijving	mat./techniek	jaar	kunstenaar
Wandkunst			
Fries van een drietal gymnastiekoefeningen	Sgraffito	1962	H. Visch
Door het kind een nieuwe vreedzame wereld	Mozaïek	1956	Jan Boon
De Utrecht – Man plant een boom, samen met een vrouw en een kind	Mozaïek	1957	Jan Boon
Vogels en vissen - boven voordeuren	Mozaïek	1955	N.B. ⁵⁶
Jezus in de tempel	Mozaïek	1955	Jan Boon
Beeldhouwwerk, vrijstaand			
Het Hert	Brons	1957	Jan van Luijn
Symbool van Wijsheid	Fr. Kalksteen	1943 ⁵⁷	Pieter d'Hondt
Zich Oprichtende Vrouw	Brons	1958	Jan van Luijn
Nikkelen Nelis	Brons	1985	Johan Jorna
Musicerende Orpheus	Brons	1959	Jan van Luijn
Ensemble van vier 'hekwerken'	Staal	1989	Arjan v. Arendonk
Beeldhouwwerk, wandkunst			
De Bruidegom	Natuursteen	1952	N.B.
Alpha en Omega, 1952	Natuursteen	1952	N.B.
Jongen, meisje, zon, vogel, bloem, boom	Smeedijzer	1954	Harry de Groot en Anton Heijn(ontw)
Overig			
Abstracte vormen op bestrating	Strijkasfalt	1955	Jan Boon
Hekwerk Spinozabrug	Stalen buis	1951	N.B.
John Tradescant, L,M,M,W	Natuursteen	2008	Bewoner
Kindfiguurtje	N.B.	N.B.	N.B.
Swastika	Beton	1939	N.B.
Brievenbussen jaren 1930			

Mozaïek van een vis. Eén van de vissen en vogels boven de voordeuren van vijf woningen aan de J. Haydnlaan. 1955. Waarschijnlijk ook van Jan Boon.

Het Hert. Bronzen beeldhouwwerk van Jan van Luijn voor de Montessorischool aan het Victor Hugoplantsoen. (foto 1957)

De meeste van de hierboven genoemde kunstwerken staan, met fotootjes, vermeld op de kaart 'Kunstwerken'.

De kunstwerken van de Utrechtse kunstenaars Jan Boon (1918-1988), Jan van Luijn (1916-1995) en Pieter d'Hont (1917-1997) zijn uit de naoorlogse periode, terwijl die van Johan Jorna (1930) en van Arjan v. Arendonk (1957) na 1965 zijn geplaatst.

Het mozaïek op de gevel van de Montessorischool aan het Victor Hugoplein van Jan Boon, met de tekst 'Door het kind een nieuwe vreedzame wereld', straalt een geweldig optimisme uit met betrekking tot de toekomst na de herwonnen vrijheid.

Op zoek naar kunstwerken in de wijk was op de gevel van een jaren dertig huis in de Franz Schubertlaan iets heel bijzonder te zien.

Dé ontdekking van een onbekend, prachtig kunstwerk uit de jaren 1930?

Een beschilderd natuurstenen beeldhouwwerk boven de voordeur, zojuist opnieuw geschilderd.

Een deftige, klassiek geklede heer met zijn rechterhand op een spade die in de grond staat, voor een blauwe achtergrond met een viertal goudkleurige hoofdlet-

ters, L,M,M,W, . Naspeuringen in de literatuur, zoeken van soortgelijke afbeeldingen op internet, vragen aan kunsthistorici: geen resultaat. Navraag bij de bewoner: resultaat. Plaatsing van het kunstwerk: September 2008. De bewoner, die is geïnteresseerd in natuurhistorie, heeft een postmoderne kopie laten maken van een afbeelding van John Tradescant die zich in het natuurhistorisch museum in Londen bevindt. Tradescant was in de 17e eeuw hovenier aan het Engelse hof, naar hem is ook een eendagsbloem vernoemd; de tradescantia. En de vier letters: de initialen van de vier bewoners.

John Tradescant. Een decoratie boven de voordeur van een huis aan de Fr. Schubertstraat. Met een bijzonder verhaal.

Uil: decoratie van een brievenbus van een huis aan de Cornellelaan. De uil komt in verschillende uitvoeringen, in de jaren 1930 op diverse plaatsen in het vooroorlogse deel van de wijk voor.

Maribou: een brievenbusdecoratie in de Händelstraat.

10 De belangrijkste architecten

Het belang van de architecten én hun opdrachtgevers kan op twee manieren worden gezien.

Kwantitatief en kwalitatief. Het eerste aspect wordt hier besproken, de kwalitatieve kant komt in het hoofdstuk Waardering van gebouwen in De Halve Maan ter sprake. Niet van alle gebouwen is de opdrachtgever of architect bekend, omdat er van bepaalde woningen geen informatie voorhanden is in 'het Utrechts Archief', daarnaast zijn er een aantal bouwtekeningen waarop wel de bouwer staat aangegeven maar is het niet duidelijk wie de architect is geweest. Zeventig huizen waarover geen informatie beschikbaar is, lijken op grond van de bouwstijl en uitvoering van dezelfde bouwer/architect te zijn, en zijn zowel in het Westelijke als in het Oostelijke deel van de wijk gebouwd, allen midden jaren vijftig.

Op kaart 'Gebouwen per Architect' zijn acht bouwers/architecten aangegeven en is tussen haakjes het aantal door hen gebouwde woningen vermeld, in totaal bijna 1.200 stuks.

In het volgende overzicht wordt daarnaast ook een aantal andere architecten vermeld. Niet van alle architecten die in de wijk hebben gebouwd, is informatie beschikbaar. Op het NAI, het Nederlands Architectuur Instituut te Rotterdam, is van bepaalde architecten niets en van anderen soms een enkel gegeven bekend, zoals het geboortjaar.

OVERZICHT BOUWERS / ARCHITECTEN

naam	kantoor architect	aantal woningen	architect jaartal
Ant. de Ridder	Utrecht	296	1913
Gem. Bouw- en woningdienst	Utrecht	204	N.B.
E.F. Groosman	Rotterdam	194	1917-1999
W. Duyff Jr.	Utrecht	112	1897
De Jong, Taen, Nix	Utrecht	108	
- de Jong			N.B.
- Theo. J. Taen Err Toung			1889-1970
- C.T. Nix			1904-1990
G.A. Wildschut (bouwbedrijf)	Utrecht	98	
P. van der Wart	Utrecht	89	1901-1985
L. Rijksen en C. Barreveld (bouwbedrijf)	De Bilt	81	
P.J. Koster	Zeist	77	1892-1961
A.P. Koster en Ant. de Ridder	Utrecht	64	
- A.P. Koster			1889-1957
Schulte en Jansen	Utrecht	58	
- H.E. Schulte			1906-1967
Jan C. de Haas	Utrecht	42	1882-1968
D.C. Bonnet	Hilversum	39	1900-1973
W. Reeders	Zeist	35	1892-1956

De architect P. van der Wart heeft in de jaren 1933-1941 gebouwd, W. Duyff Jr. in de jaren 1937-1940 en P.J. Koster in 1937-1940, alle drie bouwden zij in het Oostelijke deel fraai uitgevoerde jaren dertig huizen.

P. van der Wart bouwde de helft van zijn oeuvre in De Halve Maan na de oorlog, in 1947-1954, maar zijn bouwstijl is dan niet wezenlijk verschillend met zijn vooroorlogse werk.

De overige architecten bouwden na de oorlog.

G.A. Wildschut bouwde na de oorlog in het Oostelijke en het Westelijke deel van de wijk 98 woningen, de vader, J. Wildschut, bouwde al in de jaren dertig (9 stuks) in het Oostelijke deel, het bouwbedrijf bouwde meer woningen dan de zojuist vermelde, want zij bouwden ook naar het ontwerp van andere architecten. Ook Wildschut bouwde in de vooroorlogse stijl door. Bouwbedrijf L. Rijksen en C. Barreveld bouwden ook naar eigen en andermans ontwerp.

Van de architect die de meeste woningen heeft gebouwd is het minste bekend. Over Anton de Ridder is bekend dat hij in 1913 in het Gelderse Wapenveld is geboren, dat hij in de jaren vijftig een kantoor in Utrecht had, dat hij

heeft samengewerkt met A.P. Koster te Utrecht (de flats voor 'De Utecht' aan de Lessinglaan en von Kleistlaan), en dat hij in Utrecht twee kerken heeft gebouwd, ook in gele baksteen, voor het Apostolisch Genootschap. De kerk aan de Prinses Margrietlaan in Nieuw Zuilen is van 1958 en het bouwjaar van het gebouw aan de Aziëlaan op het Kanaleneiland is 1967.

Van architect E.F. Groosman is meer bekend. Het is de enige landelijk bekende architect in de wijk. Zijn kantoor, Groosman Partners, bestaat nog steeds. Ernest Groosman behoort tot de naoorlogse jongere generatie moderne architecten, samen met kopstukken als H.A. Maaskant, J.B. Bakema, J.W.C. Boks en H.D. Bakker.⁵⁸ Voor de oorlog werkte de aan de MTS in Utrecht als bouwkundige opgeleide Groosman een korte tijd bij de architect Sybold van Ravesteyn. Tegen het eind van de oorlog trad hij in dienst van het kantoor Willem Van Tijen en Huig Maaskant. Zijn architectenopleiding genoot hij aan het HBO in Amsterdam. In 1948 begon hij zijn eigen bureau. Zijn eerste grote flatgebouw: de Parkflat aan de Westzeedijk in Rotterdam die hij in 1949 ontwierp. Het gebouw is in 1958 opgeleverd. Hij was betrokken bij

Lessinglaan nrs. 2-36. Architect W. Duyff Jr. Drie blokken vooroorlogse eengezinswoningen die een zorgvuldig vormgegeven ensemble vormen. Speciale dakkapellen, wolfsdaken op de einden van de blokken en mooi gesneden houtwerk bij deuren, vensters en luifels.

Detail van een half rond venster en een luifel.

Petrarcalaan nrs. 34-38. Architect P.J. Koster, Zeist. Bouwjaar 1939. Drie luxe huizen naast de enige vooroorlogse drive-in woning van de wijk. Vooral het laatste huis heeft mooie bouwvolumes en art-deco elementen.

de verdere ontwikkeling van het Welschen-systeem dat Muijs en De Winter als het MuWi-systeem op de markt brachten, en in 1959 (De Halve Maan is dan allang klaar) paste hij in samenwerking met Dura het franse Coignet-systeem aan tot Dura-Coignet-systeem. De eerste echte industriële woningbouw, de grote-elementenbouw. Groosman bouwde in Nederland honderdduizenden woningen, waarmee hij het bekendst is geworden. Hij richtte zich ook op vrijetijdsvoorzieningen (Ahoy' in Rotterdam, Martinihal in Groningen), grote winkels (supermarkten voor Albert Heijn) en winkelcentra (Amstelveen, Den Haag, Haarlem, Nijmegen, Grootwinkelcentrum Overvecht in Utrecht in 1970, etc.).

Het winkelcentrum in Haarlem, in Delftwijk, heeft ook maisonnettes en is gebouwd in 1956.

'Hoewel zijn werken altijd goed gedetailleerd en nauwkeurig werden ontworpen ging het hem niet in de eerste plaats om het esthetische. (...) Zijn woningen zaten technisch en praktisch goed in elkaar en hij vond een aantal originele oplossingen voor praktische kwesties. (...) Maar bovenal geldt: hij heeft veel en goed gebouwd.'⁵⁹ In 1981

gaat Groosman met pensioen en de wederopbouwarchitect overlijdt in 1999. In het boek *Ernest Groosman* is vermeld dat zijn bureau tussen 1945-1981 2.831 projecten heeft ontworpen; 1.477 in de woningbouw, 1.173 in bedrijfsgebouwen, 155 in openbare gebouwen inclusief onderwijs en 107 projecten in het buitenland.

De derde naoorlogse architect in de wijk is het bureau De Jong, Taen, Nix.

Van Ir J. de Jong, Theodorus Josephus Taen Err Toung (Theo Taen) en Dr. Ir. C.Th. (Thomas) Nix. Het bureau heeft in de naoorlogse periode op verschillende plaatsen in Nederland gebouwd; enkele voorbeelden: het Sint Catharina lyceum in Eindhoven, 1946-1953, toen de grootste halschool van Nederland, een R.K. Lagere school te Breda, 1953 (prefab betonblokken), de Dominicuskerk te Nijmegen, 1951 (Gemeentelijk monument), het Raadhuis van Cuyck, 1953 en het kantoor- en woontorencomplex De Hertoghof te Eindhoven in 1956. In Utrecht heeft het bureau verder in 1960 een school gebouwd, het St. Bonifaciuscollege, en de studentenflats in de Ina Boudier Bakkerlaan, 1966-1969.⁶⁰

De fraai vormgegeven voordeur van het laatste huis.

Een swastika decoratie op de voorgevel van het middelste huis, dat ook twee swastika's op de luifel heeft.

11 Waardering van gebouwen in De Halve Maan

Voor het waarderen van gebouwen is er een aantal officiële criteria door de R.A.C.M. opgesteld:

- bijzondere architectuur
- bijzondere typologie
- de gaafheid van het gebouw (geen verwaarlozing, sturende verbouwingen en gebreken)
- zeldzaamheid
- stedenbouwkundige aspecten

Een opvallend kenmerk van de gehele wijk is de kleinschaligheid. Het samenstel van de drie naoorlogse complexen rondom het Herderplein is daar een goed voorbeeld van, zeker in vergelijking met de massabouw en mega complexen die in Utrecht, maar ook in de rest van Nederland, in de jaren '60 en '70 zijn gebouwd. Elk van de drie is ook als individueel complex waardevol wegens de bijzondere architectuur –speciaal het complex van De Jong, Taen, Nix wegens de fraaie daklijnen, de decoratie van de gevels, de loggia's en de pergola's – ook alle drie wegens typologische aspecten, zoals de bouw van bejaardenwoningen - speciaal Groosman's complex met tevens maisonnettes en winkels. Het zorgvuldig uitgevoerde complex van de Gemeentelijke Bouw- en Woningdienst met zijn accentuering van de ingangspartijen door rode baksteen en luifels, en de blauwgrijs gegolfde betonnen balkons met rode bloembakken, is qua architectuur in de sociale sector waardevol, des te meer omdat het aangeeft dat ook de gemeente Utrecht waarde hecht aan kwalitatief goede architectuur.

Over de drie complexen rondom het Herderplein kan worden opgemerkt dat zij samen met het Herderplein zelf een stedenbouwkundig geheel vormen en door de winkels ook een zelfstandige buurt in de wijk. Dit ensemble drukt de tijdgeest van de naoorlogse periode goed uit, zoals de sociale stratificatie van de maatschappij en de gemeenschapszin door het centrale plein met speelplaats, speelvijver en schaatsbaan (iets voor elk seizoen), en met zijn abstracte zwart-wit versiering van het asfalt, en symbolisch goedpassend standbeeld. De licht- lucht- en ruimte filosofie is gerealiseerd met het groen aan het kanaal en op de Noordpunt, het Herderplein en de binnenterreinen van de flatcomplexen met zandbakken en speelvijvers.

De eenentwintig woningen voor onvolledige gezinnen zijn waardevol omdat zij een typologie vertegenwoordigen die nu niet meer gebouwd zou worden.

De beeldbepalende etagewoningen aan de ringweg

en het Victor Hugoplantsoen van Ant. de Ridder zijn waardevol wegens hun bijzondere architectuur, de symboliek van de omlijstingen van de ingangspartijen, de zorgvuldige decoratie van gemetselde en smeedijzeren balkons, de gevels met decoratie van beton op heldergele baksteen, de fraaie vormgeving van de achtergevels met balkons en trappenhuizen geaccentueerd in rode baksteen, en het ambachtelijke metselwerk; in halfsteensverband, met bij de ingangspartij Vlaams verband, en met dunne verdiepte voegen.

Zij zijn tevens waardevol omdat zij stedenbouwkundig een mooi ensemble vormen langs de ringweg.

Waardevolle openbare gebouwen die goed in de naoorlogse periode passen zijn de Pniëlkerk aan de Lessinglaan, de Dominicuskerk aan de Händelstraat, de Wim Sonneveldschool aan de Franz Schubertlaan en, als curiositeit, het noodschooltje. Een zeldzaam voorbeeld van een nog bestaand noodschooltje binnen de gemeente Utrecht. De Spinozabrug met het beeld van 'De Wijsheid', met fraaie brugleuningen en bijzondere slagbomen en trommels zijn waardevol. En de kunst in de openbare ruimte en aan de gevels dient te worden gekoesterd.

Van de jaren dertig is de drive-in woning aan de Petrarcalaan op de hoek van de Schillerlaan, een echte stadsvilla, waardevol evenals de drie luxe huizen ernaast met hun mooie bouwvolumes en zorgvuldige architectuur. Een van de huizen heeft swastika's op voorgevel en deurluifel en het andere huis heeft art-deco elementen. Het ontwerp is van P.J. Koster uit Zeist. De drie blokken eengezinswoningen aan de Lessinglaan (nrs. 2-36) van de architect W. Duijff Jr. met lage speciaal langzaam afgeschuinde dakkapel, wolfsdak op de woningen aan de uiteinden van het blok en mooi gesneden houtwerk bij deuren, vensters en luifels zijn een waardevol ensemble langs de ringweg.

12 Conclusie

Ondanks enkele formele bezwaren op stedenbouwkundig gebied, is De Halve Maan een echte naoorlogse wijk. Dit komt tot uitdrukking in het geloof in de wederopbouw en het optimisme dat blijkt uit de architectuur en het gebruik van de openbare kunst in de wijk. Ook de algemeen in Nederland aangehangen naoorlogse filosofie van de wijkgedachte vinden wij terug in zowel het 'vooroorlogse' als in het 'naoorlogse' deel van de wijk die tot uiting komt in de daar aanwezige openbare voorzieningen, en in het 'naoorlogse' deel extra door het bouwen voor verschillende, duidelijk onderscheiden, bevolkingsgroepen.

Het is ook een gemengde wijk, met vooroorlogse en naoorlogse architectuur en stedenbouw zoals blijkt uit de toepassing van het gesloten en het half open bouwblok en de strokenbouw. Het gemengde van de wijk komt ook tot uitdrukking in de grote diversiteit van typen gebouwen. De meest opvallende typologie is de woning voor het onvolledige gezin.

De kleinschaligheid van de wijk, is een kwaliteit die in vele grote naoorlogse wijken niet is te vinden.

De naoorlogse systeembouw die in de jaren '60 pas goed op gang komt, is, afgezien van de 'MuWi' gymnastiekzaal uit 1962, in de wijk niet toegepast omdat de wijk al in 1957 gereed is. De meeste architecten die voor de wijk gebouwen hebben ontworpen zijn lokale architecten; één, Ernest Groosman, is een echt landelijk bekende architect. Bekende, minder bekende en onbekende architecten hebben echter samen aan een wijk gebouwd die de moeite waard is. Waardevolle architectuur komt voor bij diverse categorieën gebouwen, zoals bij drie grotere woningcomplexen, afzonderlijke flatgebouwen, voor- en naoorlogse eengezinswoningen, twee kerken, twee scholen en de Spinozabrug.

Kortom, De Halve Maan is een waardevolle wijk.

Noten

- ¹ *Tien naoorlogse wijken van Utrecht*. De Halve Maan. Utrecht, 2006: 7.
- ² Taverne, 1978: 238-278.
- ³ www.hetutrechtsarchief.nl/thema/1664: Uitbreidingsplan van Hendrick Moreelse.
- ⁴ Heurneman, van Santen, 2003: 23-27 en 89-95.
- ⁵ In 1958 en 1960 volgden nog twee partiële herzieningen in verband met respectievelijk een terrein voor jeugdwerk en de uitbreiding van de Spinozaschool (de afgebroken ULO- school aan de Cervanteslaan) met twee klaslokalen.
- ⁶ *Tien naoorlogse wijken van Utrecht*. De Halve Maan. Utrecht, 2006: 11-14.
- ⁷ Afgezien van de in 2002 gebouwde Torenflat op de plaats van de Spinozaschool.
- ⁸ Blijstra 1969, de hoofdstukken 2, 3, 4 en 5: gaat uitgebreid in op de plannen van Moreelse, Meyster, Berlage en Holsboer, het Merwede- en Amsterdam-Rijnkanaal, en de nieuwe wijk Oog in Al.
- ⁹ Kuipers 2002: 9.
- ¹⁰ Bosma en Wagenaar 1995: de titel van deel 4 (1945-1960), de Lange 1995: de titel van het boek (1940-1965), RDMZ info Architectuur en Stedenbouw nr. 4 (mei 2001): de titel van de brochure (1940-1965), Kuipers 2002: 9 gebruikt de periode 1940-1965, de Boer en Lambert 1987: 9 wijzen op de aanvechtbaarheid van de periode afbakening en gebruiken zelf 1945-1985.
- ¹¹ RDMZ info Architectuur en Stedenbouw nr. 4 (mei 2001): 2.
- ¹² RDMZ info Architectuur en Stedenbouw nr. 5 (mei 2004): 2.
- ¹³ Tellinga, 2004: 17.
- ¹⁴ Bosma en Wagenaar 1995: 242 en 244.
- ¹⁵ Gemeenteverslag 1946-1948: bijlage 5, pag 9, verslag 1959: 40, verslag 1963:52.
- ¹⁶ Gemeenteverslag 1946-1948: bijlage 5, pag 12.
- ¹⁷ Gemeenteverslag 1950: bijlage 3, pag 11 en verslag 1951: bijlage 3, pag 10.
- ¹⁸ Gemeenteverslag 1965: bijlage 3, pag 11.
- ¹⁹ De woningvoorraad gegevens zijn ontleend aan de gemeenteverslagen.
- ²⁰ Voor Duplex woningen geldt eenzelfde soort regeling.
- ²¹ Verschillende organisaties houden zich hiermee bezig: Stichting Ratiobouw, Stichting Studiegroep Efficiënte Woningbouw, Stichting Bouw, Stichting Bouwcentrum, van de rijksoverheid de Centrale Directie, en publicaties inclusief die van standaard plattegronden en standaard woningen, vinden plaats in de vaktijdschriften zoals *Bouw en Bouwkundig Weekblad*. Zie Bosma en Wagenaar 1969: 248-250.
- ²² Mazure, Jannis, Pieter, et al, 1946: 1-4. Hierin beschrijft J.P. Mazure, directeur van Ratiobouw, het Engelse bouwsysteem waarvan de Nederlandse regering in 1946 de licentie heeft verworven. De onderdelen voor het stapelen worden in een betonfabriek vervaardigd en het zwaarste (...) 'weegt ongeveer 35 kg., zodat voor het monteren geen speciale werktuigen nodig zijn, doch alles uit de hand kan geschieden.' In deze monografie wordt ook 'Plan "Systeembouw" ' beschreven.
- ²³ Mazure, Jannis, Pieter, et al, 1946: 8-11.
- ²⁴ Bosma en Wagenaar 1995: 265.
- ²⁵ Gemeenteverslag 1949: bijlage 3, pag 10.
- ²⁶ Gemeenteverslag 1959: bijlage 3, pag 15.
- ²⁷ Gemeenteverslag 1961: bijlage 3, pag 7. (Intervam N.V. is een dochter van de Hollandse Betongroep).
- ²⁸ Van Dam 1965: 8-11.
- ²⁹ Frampton 2007: 178-185.
- ³⁰ Le Corbusier is samen met Siegfried Gideon de oprichter van CIAM, Congrès Internationaux d'Architecture Moderne, opgericht 1928 en hield zijn laatste vergadering in 1959 in Otterlo. Moderne Nederlandse architecten en stedenbouwkundigen hebben aan CIAM deelgenomen zoals Gerrit Rietveld, Cornelis van Eesteren, Jaap Bakema en Aldo van Eyck.
- ³¹ Blom 2008: 16.
- ³² Televisie documentaire 2009 van de WDR en uitgezonden door de AVRO op 8 maart 2009 op Nederland 2: *Leeuwin tussen de leeuwen*. Toparchitecte Zaha Hadid.
- ³³ Blom 2008: 16.
- ³⁴ Over Clarence Perry zie : http://www.conservapedia.com/Clarence_Perry
- ³⁵ Perry 1926: 559. Zie ook zijn artikelen in *Social Forces* 'City Planning for Neighborhood Life' (deel 8, nr. 1, sept. 1929) en 'The Preventions of Slum Conditions Through City Planning'(deel 10, nr. 3, maart 1932).
- ³⁶ Jacobs 1961: 162-163. Jane Jacobs schrijft over grote Amerikaanse steden, maar de door haar geformuleerde voorwaarden zijn naar mijn mening ook van toepassing op Nederlandse buitenwijken met een minder grote woondichtheid.
- ³⁷ Blom 2008: 18.
- ³⁸ Blom 2008: 16 ' (...) de wijkgedachte werd in Neder-

land in de jaren dertig en veertig nader uitgewerkt door de architectengroepen 'De 8'en 'Opbouw', en internationaal tijdens de CIAM-congressen.

- ³⁹ De Boer en Lambert 1987: 9.
- ⁴⁰ Blom 2008: 16. Het idee van licht, lucht en ruimte is een ideaal van het Moderne Bouwen. De ligging van de woonblokken wordt bepaald door de oriëntatie op de zon.
- ⁴¹ Kuipers 2002: 12. De aangehaalde laatste vijf (gedeeltelijke) zinnen komen uit dit boek.
- ⁴² Het Utrechts Archief: bouwtekeningen dossiernummer 03583 (1939), nr . 03584 (1951 en 1953)
- ⁴³ Gemeenteverslag 1949: bijlage 3, pag 9.
- ⁴⁴ Heurneman, van Santen, 2003: 91
- ⁴⁵ Gemeenteverslag 1954: bijlage 3, pag 22.
- ⁴⁶ Het Utrechts Archief: bouwvergunningen, dossiernummer 03731 (1953)
- ⁴⁷ Het Utrechts Archief: bouwvergunningen, dossiernummer 04110 (1951 en 1952). Brief van 9 november 1950. De cursivering is van mij.
- ⁴⁸ Het Utrechts Archief: bouwtekeningen, dossiernummer 10571 (1951).
- ⁴⁹ Heurneman, van Santen, 2003: 91
- ⁵⁰ Kuipers 2002: 39. In 1950 ontwikkeld door Jos en Leo de Jonge, architecten te Rotterdam.
- ⁵¹ Gemeenteverslag 1949: bijlage 3, pag 18.
- ⁵² Kuipers 2002: 34
- ⁵³ Le Corbusier grijpt terug op zijn Maison Citrohan uit 1921 en de Inmeulble Villa eenheid uit zijn Ville Contemporaine uit dezelfde tijd. Zie Frampton 2007: 152-156 en 178-183.
- ⁵⁴ Ibelings 1996: 32
- ⁵⁵ Kuipers 2002: 12
- ⁵⁶ Waarschijnlijk Jan Boon, omdat de levensverzekeringsmaatschappij 'De Utrecht' de opdrachtgever van zowel het blokje huizen aan de J. Haydnlaan is als de flats met de mozaïek 'De Utrecht' aan de Lessinglaan en omdat de stijl van de mozaïeken overeenkomen.
- ⁵⁷ Door de oorlog is de bouw van de brug vertraagd en is het 'symbool van de wijsheid' in 1951 geplaatst.
- ⁵⁸ Ibelings 1996: 38.
- ⁵⁹ Hellinga, van Hoogstraten en van der Velden 2001: 16
- ⁶⁰ De studentenflat is gebouwd door Taen en Nin en van Hasselt.

Literatuurlijst

- Boer, N. de, D. Lambert. *Woonwijken. Nederlandse stedenbouw 1945-1985*. Rotterdam 1987.
- Bosma, K., C. Wagenaar (red.). *Een geruisloze doorbraak, de geschiedenis van architectuur en stedenbouw tijdens de bezetting en de wederopbouw van Nederland*. Rotterdam, 1995.
- Blijstra, Reinder. *2000 Jaar Utrecht. Stedenbouwkundige ontwikkeling van castrum tot centrum*. Utrecht, Antwerpen, 1969.
- Blom, Anita. 'Kijk op de wijk. Kwaliteiten van naoorlogse woonwijken onderbelicht.' *ArchitectuurNL*. jrg 63, nr. 09 (2008).
- Centraal Bureau van de Statistiek. *Statistisch Zakboek. Hoofdafdeling Verkeer en Vervoer. De jaren 1939 t/m 1965*. Aangehaald als: Statistisch Zakboek
- Dam, ir. H. van. 'Scholen in Systeembouw' De Timmerwerf. Personeelsorgaan van de Dienst van Openbare werken gemeente Utrecht. Nr.90 (Dec. 1965): 8-11.
- Frampton, Kenneth. *Modern architecture. A critical history*. 4e druk. Londen, 2007.
- Gemeente Utrecht, Dienst Stadsontwikkeling. *Tien naoorlogse wijken van Utrecht. Cultuurhistorisch onderzoek en ruimtelijke analyse*. Opgesteld door Urban Fabric BV, Steenhuis stedenbouw/landschap, te Schiedam. Utrecht, 2006.
- Gemeente Utrecht. *Verslag van den toestand der gemeente Utrecht. De jaren 1941 t/m 1965*. (Het Utrechts Archief.) Aangehaald als: Gemeenteverslag.
- Hellinga, Helma, Dorine van Hoogstraten, André van der Velden. *Ernest Groosman. Bouwer met grenzeloze ambities*. Rotterdam, 2001.
- Heurneman, Mieke, Bettina van Santen. *De Utrechtse wijken. West: Lombok/Transvaal, Oog in al/Halve Maan, Nieuw Engeland/Majellapark, Schepenbuurt, Lage Weide*. Utrecht, 2003.
- Ibelings, H. *De moderne jaren vijftig en zestig: de verspreiding van eigentijdse architectuur over Nederland*. Rotterdam, 1996.
- Jacobs, Jane. *The Death and Life of Great American Cities. The failure of Town Planning*. Harmondsworth, 1961, heruitgave 1972.
- Kuipers, Marieke, Cornelia. *Toonbeelden van de wederopbouw: architectuur, stedenbouw en landinrichting van herrijzend Nederland*. Zwolle, 2002.
- Lange, E. de. *Sober en solide, de wederopbouw van Nederland 1940-1965*. Rotterdam, 1995
- Mazure, Jannis, Pieter, et al. *Nieuwe Bouwsystemen. Monografie van de Stichting BOUW*. 's-Gravenhage, 1946.
- Perry, Clarence, Arthur. 'The rehabilitation of the Local Community'. *Social Forces*. Deel 4, nr. 3 (maart 1926).
- RDMZ *info Architectuur en Stedenbouw* nr. 4, mei 2001. De wederopbouw (1940-1965) nader bezien.
- RDMZ *info Architectuur en Stedenbouw* nr. 5, mei 2004.

Vroeg-naoorlogse woonwijken.

- Taverne, Ed. *In 't land van belofte: in de nieuwe stad*. Maarssen, 1978.
- Tellinga, Jacqueline. *De grote verbouwing: verandering van naoorlogse wijken*. Rotterdam, 2004.

Illustratieverantwoording

Het Utrechts Archief:

- Omslag voorzijde en achterzijde
- Pagina 10, De Hommelbrug met De Halve Maan
- Pagina 21, rechtsonder, Interieur van de Pniëlkerk, 1986
- Pagina 22, linksonder, Gezicht op het plantsoen achter de Cervanteslaan met het Amsterdam Rijnkanaal
- Pagina 22, boven, Zonnebadende publiek op de groenstrook aan de J. Wagenaarkade bij het Amsterdam Rijnkanaal
- Pagina 23, Luchtfoto van het Herderplein
- Pagina 24, rechtsonder, Binnentuin met speelvijver en speelterrein tussen flats aan de Dickenslaan en de Herderlaan
- Pagina 26, linksonder, Interieur van een flat aan de Dickenslaan
- Pagina 26, rechtsonder, Gezicht op het Herderplein met speelvijver
- Pagina 34, rechtsonder, Het Hert aan het Victor Hugo-plantsoen

Alle overige foto's: Cor Hauptmeijer

Omslag:

Voorzijde: Het Utrechts Archief, foto van het Herderplein
Achterzijde: Het Utrechts Archief, Bouwtekening (1910-1953) 8568.1/02, 1950. Gevels (blad 2)
Architecten: H.E. Schulte en J.V.W. Jansen te Utrecht.
52 Duplexwoningen achter de Mattheüskerk aan de Petristraat, J. Wagenaarkade en het H. van Tussenbroek-plantsoen.

Kaarten

- 01 Plangebied van De Halve Maan (pagina 8)
- 02 Luchtfoto van De Halve Maan
- 03 Gebouwen voor en na 1945
- 04 Gebouwen voor 1945, met bouwjaren
- 05 Gebouwen na 1945, met bouwjaren
- 06 Typologie Openbare gebouwen en Voorzieningen
- 07 Typologie Woningen
- 08 Kunstwerken
- 09 Gebouwen per architect

Colofon

Dit stagerapport is uitgegeven door gemeente Utrecht,
SO, Stedenbouw en Monumenten

Juli 2009

Stagebegeleiding

Bettina van Santen

Tekst

Cor Hauptmeijer

Bettina van Santen en René de Kam (redactie)

Voor verdere informatie:

Cultuurhistorie gemeente Utrecht

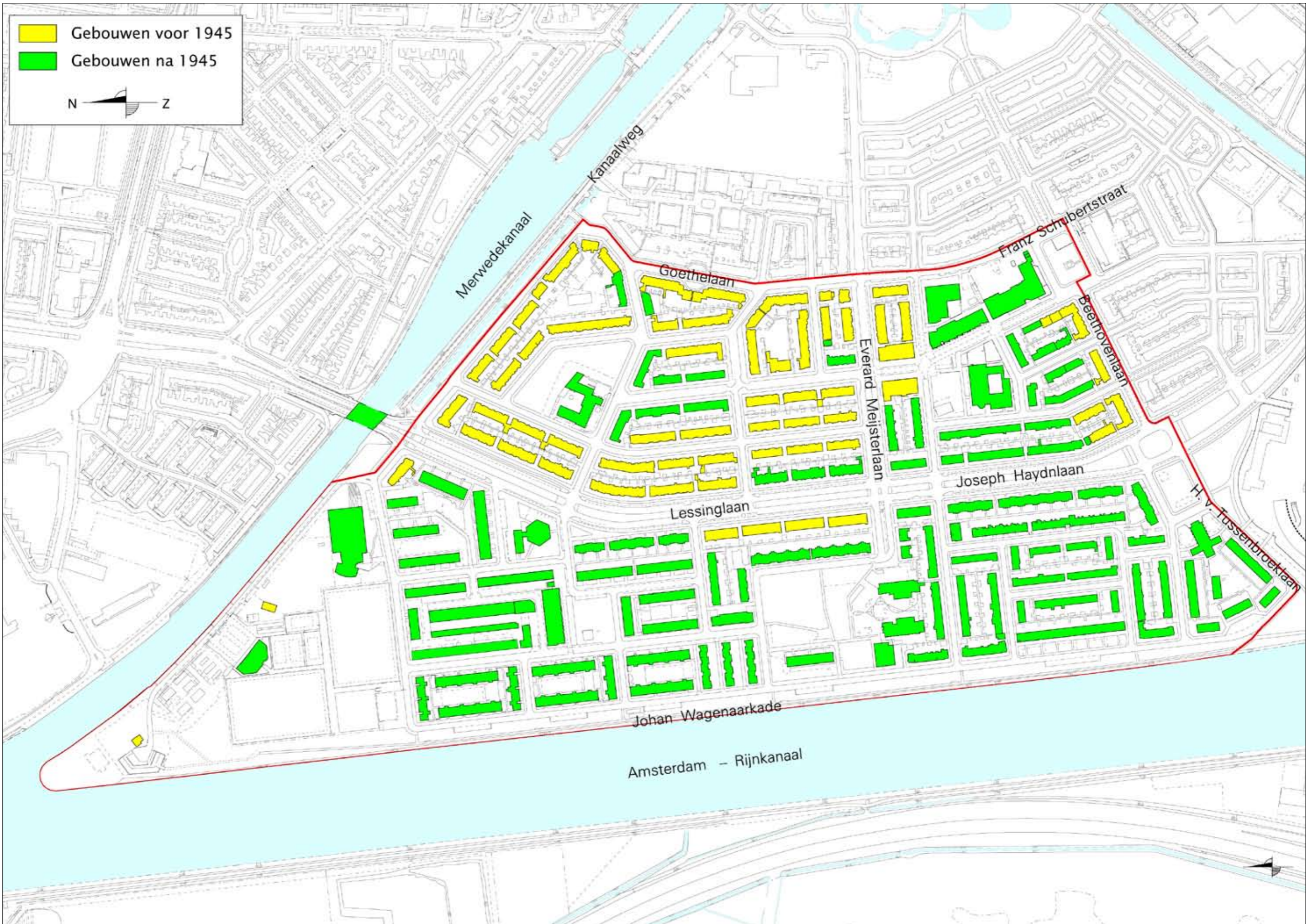
Zwaansteeg 11

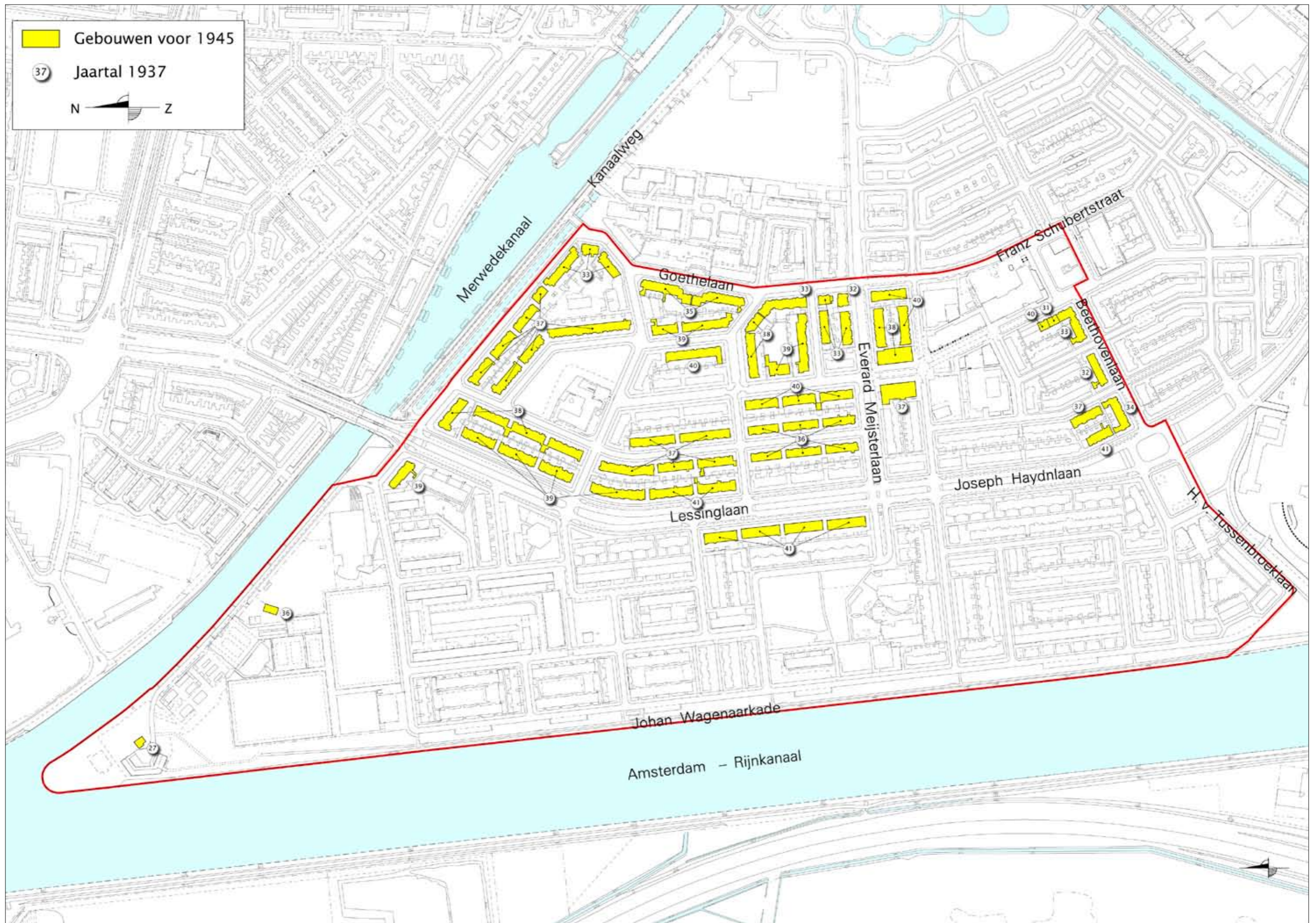
3511 VG Utrecht

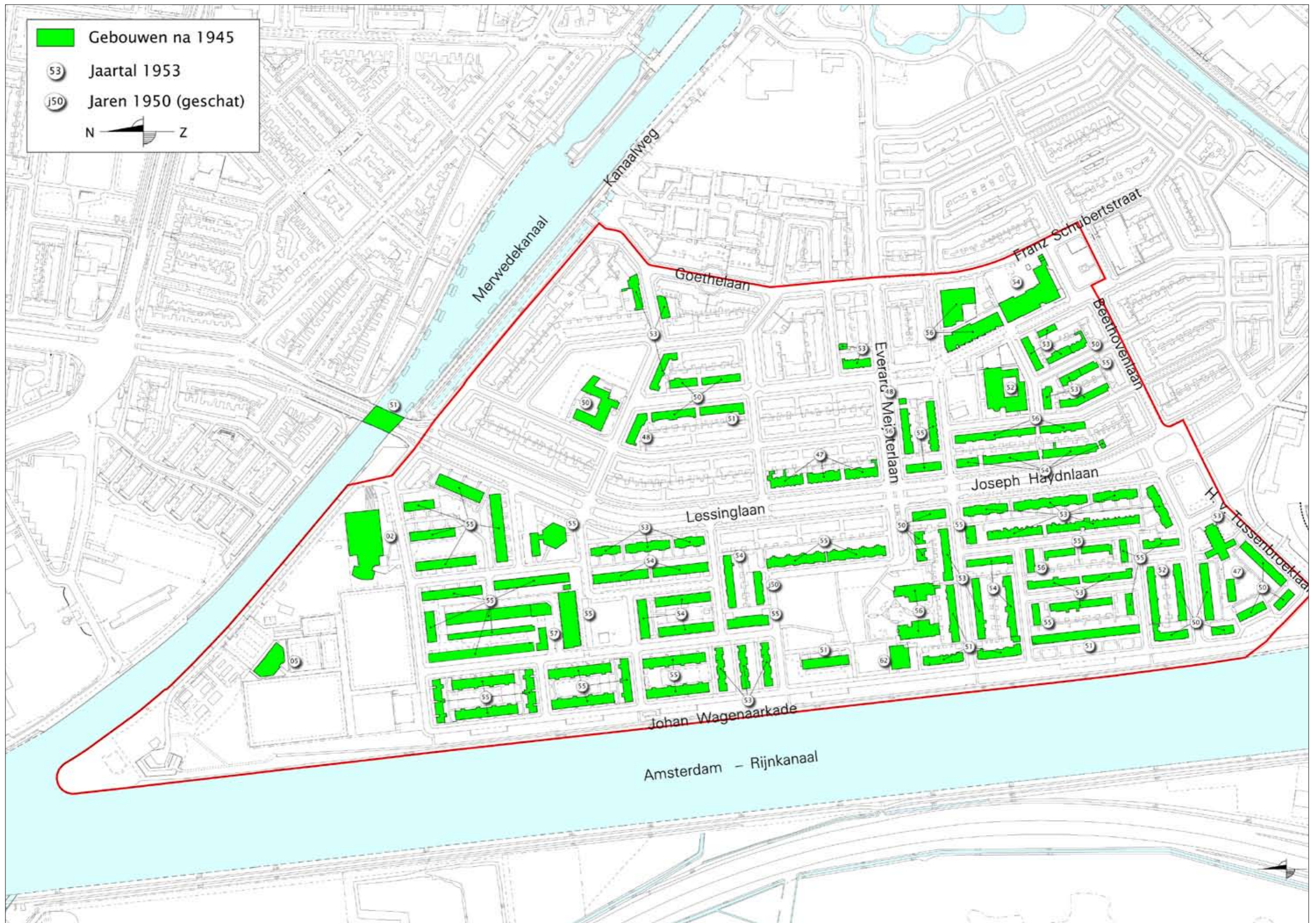
030 286 3990

Cultuurhistorie@utrecht.nl

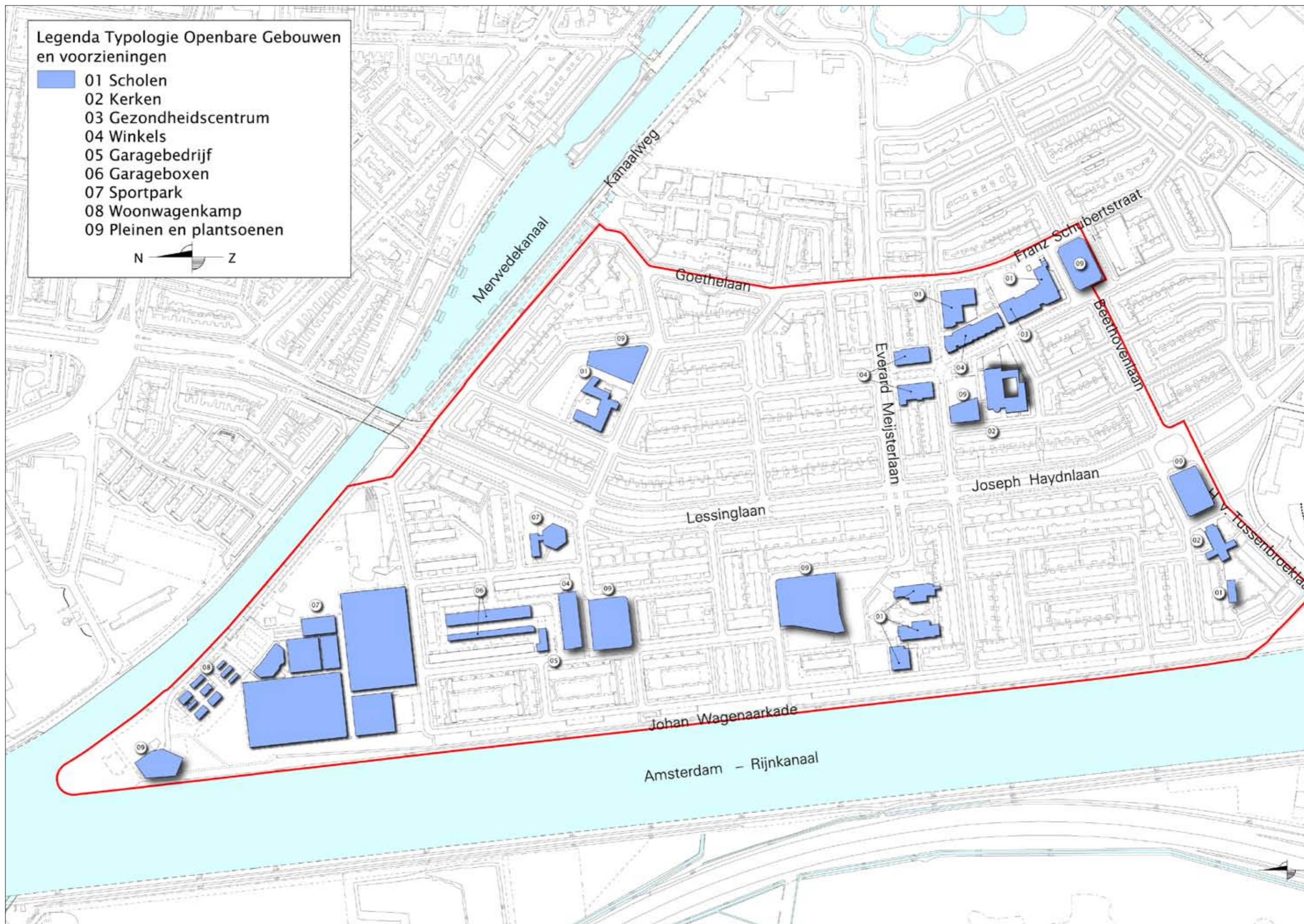

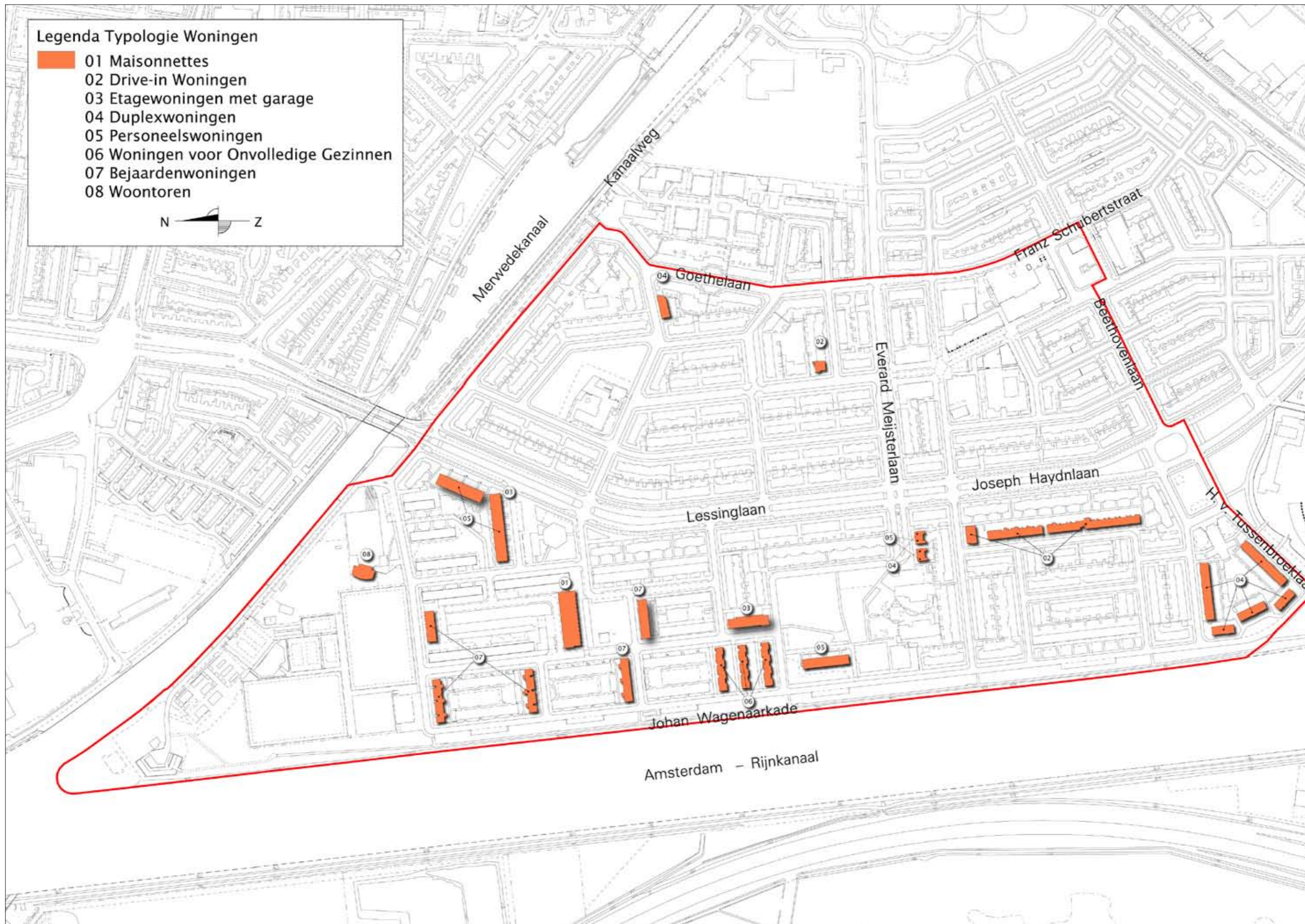
Legenda Typologie Openbare Gebouwen en voorzieningen

- 01 Scholen
- 02 Kerken
- 03 Gezondheidscentrum
- 04 Winkels
- 05 Garagebedrijf
- 06 Garageboxen
- 07 Sportpark
- 08 Woonwagenkamp
- 09 Pleinen en plantsoenen

Legenda Typologie Woningen

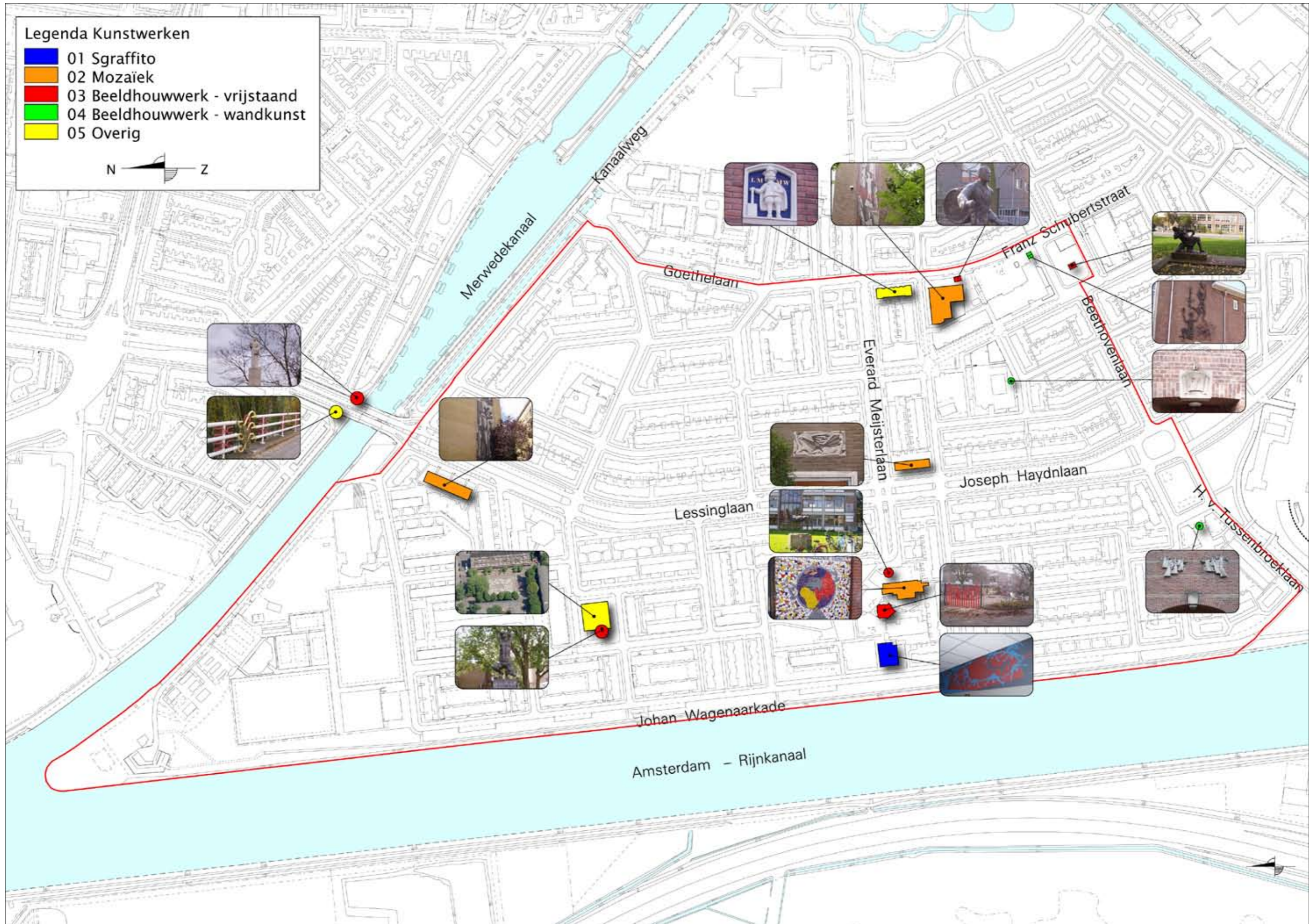
- 01 Maisonnettes
- 02 Drive-in Woningen
- 03 Etagewoningen met garage
- 04 Duplexwoningen
- 05 Personeelswoningen
- 06 Woningen voor Onvolledige Gezinnen
- 07 Bejaardenwoningen
- 08 Woontoren

Legenda Kunstwerken

- 01 Sgraffito
- 02 Mozaïek
- 03 Beeldhouwwerk - vrijstaand
- 04 Beeldhouwwerk - wandkunst
- 05 Overig

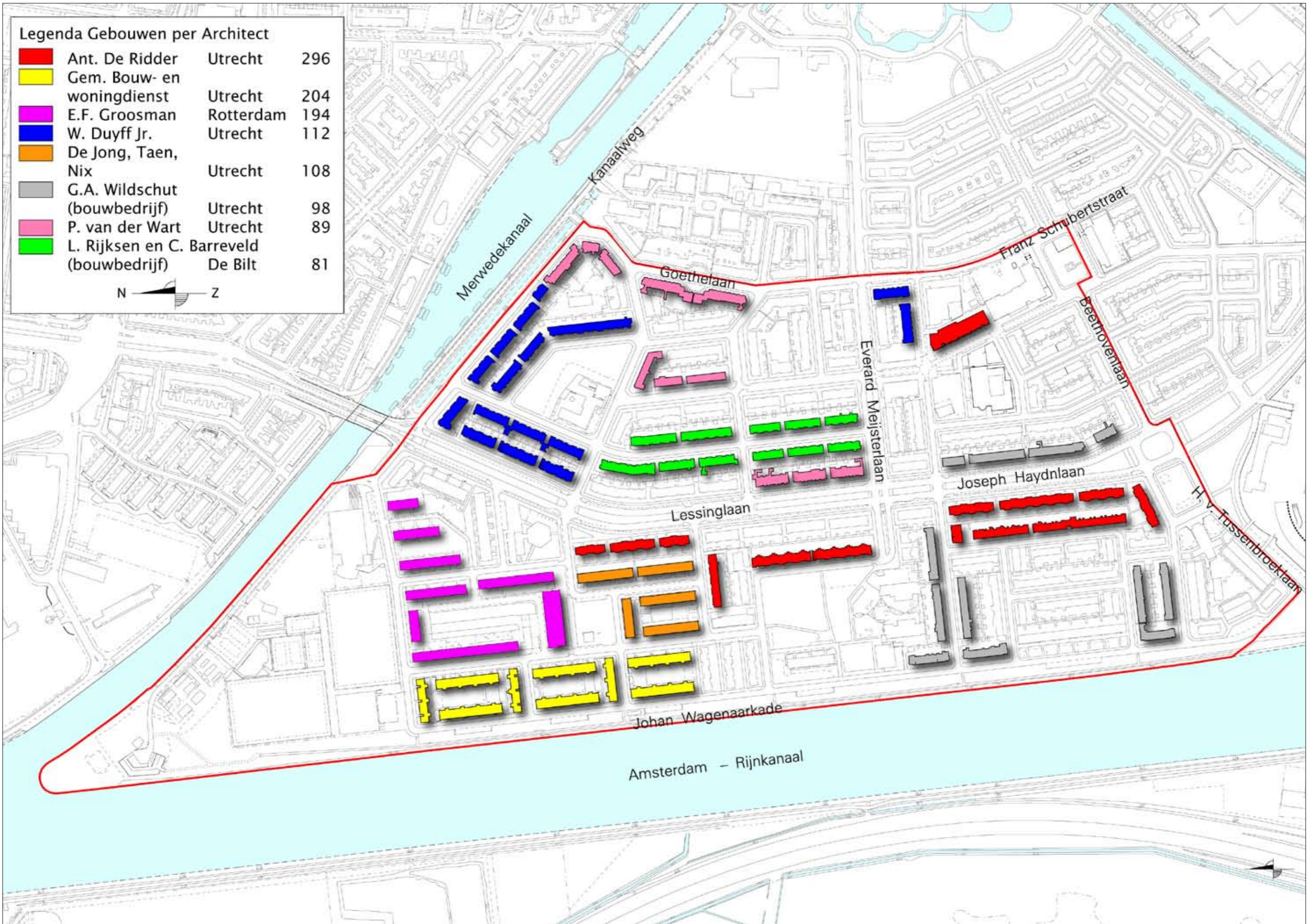
N Z

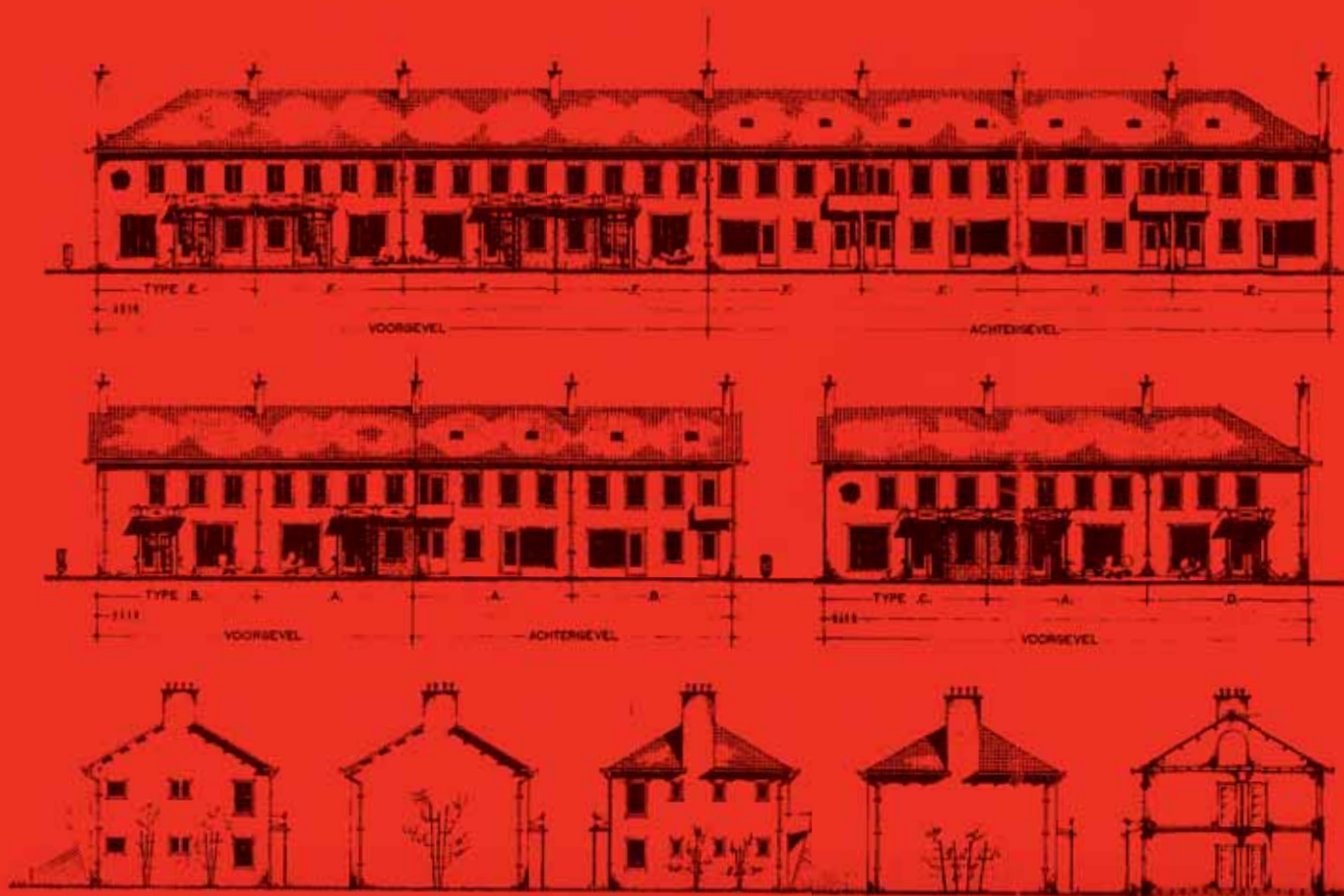

Legenda Gebouwen per Architect

	Ant. De Ridder	Utrecht	296
	Gem. Bouw- en woningdienst	Utrecht	204
	E.F. Groosman	Rotterdam	194
	W. Duyff Jr.	Utrecht	112
	De Jong, Taen, Nix	Utrecht	108
	G.A. Wildschut (bouwbedrijf)	Utrecht	98
	P. van der Wart	Utrecht	89
	L. Rijksen en C. Barreveld (bouwbedrijf)	De Bilt	81

N Z

Meer informatie

Afdeling Stedenbouw & Monumenten

Telefoon 030-2860289

E-mail monumenten@utrecht.nl

www.utrecht.nl